

EDİRNE MÜZESİ'NDEKİ BİZANS KURŞUN MÜHÜRLERİ*

Nilgün ELAM**

ÖZ: Kurşun mühürler (Molybdobullae), yazılı kaynakların bıraktığı boşlukları tamamlayan nitelikleriyle Bizans kurumları ve Bizans prosopografisi alanında önem arz eden kaynaklardır. Bu çalışmada Edirne Müzesi'nde bulunan VIII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadarki döneme tarihlenen on üç adet yayınlanmamış kurşun mühür tanıtılmıştır. Bu mühürler sırasıyla Konstantinopolis Patriği III. Germanos (1265-1266)'a, magistros vestēs ve tüm Batı Orduları doux'u Nikēphoros Vatatzēs (XI. yüzyıl)'e, Seleukeia metropoliti Theodoros (787)'a, Tarsos ve Seleukeia kensor, kritēs ve megas kourator'u Nicholas Serblias (XI. yüzyıl ortaları)'a, Kotradia (İsauria) Başpiskoposu Michaēl'e, Seleukeia Theması stratēgos ve anagrapheus'u Leon Vlangas (1050)'a, patrikios basilikos protospatharios epi tou chrysotriklinou Krinetēs (IX. yüzyıl sonu/X. yüzyıl başı)'e, anthypatos patrikios basilikos protospatharios Megas Heteriarchēs Theophylaktos (X. yüzyıl)'a, İmparator IV. Romanos Diogenēs, imparatoriçe Evdokia (Makrembolitissa), VII. Michaēl (Dukas), Konstantinos (Dukas) ve Andonikos (Dukas) (1068-1071)'a, Leo (Pantherios) Komnenodukas (XII. yüzyıl)'a aittir. Söz konusu sigillografik malzeme, ait oldukları dönemde Bizans başkenti ile Thrakia bölgesi arasındaki ve Seleukeia ile Thrakia bölgeleri arasındaki bağlantıların olduğu kadar, mühürlerin sahiplerinin Thrakia ile iletişimlerine dair önemli veriler sunması bakımından özel bir önemi haizdir.

Anahtar Sözcükler: Edirne Müzesi, Bizans Kurşun Mühürleri, III. Germanos Markoutzas, Makedonia Theması, Seleukeia Theması, IV. Romanos Diogenēs, Nikēphoros Vatatzēs, Nicholas Serblias

BYZANTINE MOLYBDOBULLAE IN EDİRNE MUSEUM

ABSTRACT: The Byzantine lead seals (molybdobullae) are a significant type of sources on the Byzantine institutions and prosopography which completes the gaps left by literary sources. Thirteen unpublished lead seals in the inventory of Edirne Museum, dated from the VIIIth century to the XIIth century, are presented here for the first time. They belonged to Patriarch of Constantinople Germanos III (1265-1266), Nikēphoros Vatatzēs magistros vestēs and the doux of all the West (XIth century), Theodoros metropolitan of Seleukeia (787), Nicholas Serblias kensor, kritēs and megas kourator of Tarsos and Seleukeia, (mid-XIth century), Michaēl archbishop of Kotradia (Isauria), stratēgos and anagrapheus (1050), Krinetēs patrikios basilikos protospatharios

* Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından kabul edilen E1105E98 numaralı "Sigillografik Kaynaklar Işığında Side Tarihi (4-15. yüzyıllar)" adlı proje kapsamında desteklenmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, nelam@anadolu.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6966-4778>

Geliş Tarihi (Received): 22.05.2019

Kabul Tarihi (Accepted): 03.06.2019

epi tou chrysotriklinou (end of the IXth c./early Xth c.), Theophylaktos anthypatos patrikios basilikos protospatharios Megas Heteriarchēs (Xth c.), Emperor IV. Romanos Diogenēs, Empress Eudokia (Makrembolitissa), Michaēl VII (Dukas), Konstantinos (Dukas) and Andronikos (Dukas) (1068-1071) and Leo (Pantherios) Komnēnodukas (XIIth century). They are of special importance in terms of providing vivid evidence on communication between the Byzantine capital-city and Thrace, and among Seleukeia and Thrace, as well as giving data on connection of their owners with Thrace.

Keywords: Edirne Museum, Byzantine Lead Seals, Patriarch Germanos III Markoutzas, Theme of Macedonia, Theme of Seleuceia, Romanos IV Diogenēs, Nikēphorus Vatatzēs, Nicholas Serblias.

TEŞEKKÜR

2014 yılının Haziran ayında incelemeye başladığım ve müze binasındaki inşaat faaliyeti nedeniyle tamamını 2018 yılının Temmuz ayında inceleme imkânı bulabildiğim sigillografik malzemeyi incelememe ve yayınlamama izin veren Edirne Müzesi müdür vekili Sn. Şahan KIRÇIN'a teşekkürü bir borç bilirim. 2018 yılı Temmuz ayında müzedeki çalışmam sırasında malzemenin ölçülerinin alınmasında yardımlarını esirgemeyen sevgili öğrencim Eskiçağ Tarihi Uzmanı Ersan Sezmez'e teşekkür ederim.

Giriş

Roma İmparatorluğu döneminde Haemimontus eyaletinin (Lat. Provincia Haemimonti, Yun. Eparchia Hemimondos) başkenti olan Adrianopolis (antik devirde Oresteias, bugünkü Edirne) idi. Adrianopolis, IX. yüzyıl başlarında Thrakia Theması'ndan¹ koparılan arazide kurulan Makedonia Theması'nın başkenti olmaya devam etti. Kent, bir stratēgos'un ve ona bağlı tourmarchēs (τοῦρμάρχης)lerden birinin de görev yeri idi.² Thema arazisi, Doğu ve Batı Thrakia'ya yayılmıştı. Themaya bağlı olan diğer kentler, Didymoteichon (Dimetoka), Mosynopolis (Maximianopolis)/Messēnē, Aenos (Enez) ve Maronia (Maronya) idi.³ Paul Lemerle, Makedonia Theması'nın ilk

¹ Thrakia Theması, VIII. yüzyıl ortalarında kurulduğu düşünülen ve Balkan yarımadasının güneydoğusuna (antikçağdaki Thrakia arazisi) yayılmış olan bir bölgedir. Bkz. *Constantino Porfirogenito De Thematibus*, ed. A. Pertusi, Vatican City, 1952, s. 156; E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, c. I, *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington, 1991, s. 110; *The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB)*, c. II, ed. A. Kazhdan, Oxford - New York, 1991, s. 1261; W.T. Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Standford, 1995, s. 29.

² Adrianopolis hakkında bkz. P. Soustal, *Tabula Imperii Byzantini (TIB)*, c. VI, *Thrakien*, Wien, 1991, s. 161-166, özellikle 162-163; X. yüzyılda E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and at the Fogg Museum of Art*, c. I: *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington, 1991, no: 44.9-10.

³ N. Oikonomides, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972, s. 349.

stratēgosu'nun⁴ konu edildiği 813 yılına ait bir kayda dayanarak 789-802 yılları arasında kurulduğunu ileri sürmüştür.⁵ Günümüze ulaşan mühürler arasında Lemerle'in ileri sürdüğü kronolojiyi değiştiren bir örnek henüz ortaya çıkmamıştır.⁶ Laurent, Mordtmann'ın yayınladığı ve “basilikos spatharios ve Makedonia'nın stratēgosu” Gregorios adına basılan bir mührün VIII. yüzyıla ait olduğunu iddia etmiştir. Ancak mührün IX. yüzyıla tarihlenmesi, themanın kuruluş tarihini daha erkene çekme olasılığını ortadan kaldırmaktadır.⁷ VIII.-IX. yüzyıla atfedilen bir diğer erken tarihli mühür, Makedonia stratēgosu Sergios'a aittir.⁸ Thema stratēgosu'nun aslarından bir komutana (komēs tēs kortēs) ait bir başkası,⁹ VIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Ancak okunuşu ve ait olduğu dönem hala tartışma konusudur. Themanın kuruluşu, Bizans'ı Thrakia bölgesinin daha geniş kısımlarına egemen kılan ve muhtemelen genişleyen arazisini iki stratēgosa emanet ederek kurduğu kontrolü daha verimli hale getirmeyi amaçlayan askeri

⁴ Stratēgos (στρατηγός), (çğ. στρατηγός), VII. yüzyılda thema arazilerine yerleştirilen askeri birliklerin komutanlarına verilen unvandır. Thema arazisi içinde kalan eski eyaletlerin başındaki sivil valilerin tamamıyla feshedilmesinden sonra stratēgosların görev yaptıkları bölgelerin aynı zamanda mülki amirleri haline gelmesine kadarki iki-üç yüzyıllık uzun süreç bu komutanlara büyük güç ve önem bahsetti. Mühürlerde görüldüğü üzere basilikos spatharios, protospatharios ve patrikos gibi unvanlara sahiptiler. IX. yüzyıla ait bir liste (hem Uspenskij Taktikonu'nda hem de Philotheos'un Kletorologionu'nda yer alan), her bir themaya ve başındaki stratēgos'a protokolde verilen derece ve statü hakkında bilgi vermektedir. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 344 ve 354. Stratēgoslar, bu listede Doğu ve Batı (Orduları) olarak ikiye ayrılmıştır. Thema ordusunun kendi içindeki hiyerarşisi hakkında da önemli bilgiler veren liste tourmarchēs'i stratēgos'un astı olarak gösteriyor, aşağıya doğru komēs tēs kortēs (κόμης τῆς κώρτης), domestikos (δομέστικός) ve droungarios (δρουγγάριος) gibi daha düşük seviyede subayları sıralamaktadır. IX. yüzyılda stratēgoslar, artık ilk kurulan thema arazilerinin küçültülmesiyle kurulan daha küçük thema birliklerinin komutanları idiler. Bu makam unvanına sahip kişilerin sayıca artması önemini yitirmesine neden oldu. XI. yüzyılda stratēgos, yerini doux (δούξ)'a bıraktı. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 341, 344-354; Stratēgos için bkz. *ODB*, c. III, s. 1964-1965; Thema için bkz. *ODB*, c. III, s. 2034-2035.

⁵ P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine; recherches d'histoire et d'archéologie*, Paris, 1945, s. 122-123.

⁶ F. Winkelmann, *Byzantinische Rang- und Ämterstruktur im 8. und 9. Jahrhundert: Faktoren und Tendenzen ihrer Entwicklung*, Berlin, 1985, s. 101-102, 124-125.

⁷ J. H. Mordtmann, “Μολυβδόβουλλα της Δύσεως,” *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, c. XIII, *Supplement* (1880), s. 85; V. Laurent, “La Macedoine orientale à l'époque byzantine,” *Revue de Etudes Byzantines*, c. VI (1948), s. 77; krş. K. Konstantopoulos, “Γρηγόριος ὁ πτερωτός καὶ τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον μολυβδοβούλλον,” *Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ*, c. IV (1937), s. 189-191.

⁸ G. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, Paris, 1884, s. 111; S. Pétridès, “Sceaux byzantins,” *Échos d'Orient*, c. IX, S. 59 (1906), s. 215; V. Laurent, “Bulletin de Sigillographie Byzantine: 1930,” *Byzantion*, c. VI, S. 2 (1931), s. 802.

⁹ G. Zacos ve A. Vegler, *The Byzantine Lead Seals*, c. I, Basel, 1972, no: 1530A.

zaferlerden sonra gerçekleşmiştir.¹⁰ Bizans İmparatorluğu'nun Themalar Teşkilatı'nın kuruluşuna tanıklık eden en önemli yazılı kaynaklar, Taktikon (Τακτικόν) (çğ. Τακτικά)¹¹ adlı eserlerdir. Tüm Taktikonlarda Makedonia Theması'nın adı geçerken Escorial Taktikonu bu themadan bahsetmemektedir. Ancak bu eserde, bir Adrianopolis douxu (δούξ Ἀδριανουπόλεως)¹² konu edilmektedir. Bu konuda, thema stratēgosu'nun kaydının unutulması ya da o tarihte stratēgosluk makamı kaldırılmış olduğundan doux'un stratēgosun yerini almış olması olasılığı üzerinde durulmaktadır.¹³

Bizanslı tarihçi Theophanēs'in yazdıklarından Makedonia Theması'nın 962 yılında mevcut olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴ Theodorokanos adlı bir şahsın

¹⁰ W.T. Treadgold, *age.*, s. 92–93, 124.

¹¹ Taktikon (çğ. Taktika), Bizans ordusunun yüzyıllar boyunca verdiği savaşlarda düşman ordulara karşı kullandığı muharebe taktikleriyle uyguladığı stratejiler üzerine olduğu kadar imparatorluğun askeri ve idari teşkilatı hakkında da sağlam bilgiler veren önemli bir kaynak türüdür. Farklı dönemlerde yazılmış bu eserler bazen imparatorlara, generallere atfedilmekte bazen de bulunduğu arşivin adı ya da editörlerinin adlarıyla anılmaktadır. Erken imparatorluk dönemine ait Notitia Dignitatum ve XIV. yüzyılda Bizans sarayında kuropalates olan Pseudo-Kodinos'un *De Officiis Magnae Ecclesiae, Et Aulae Constantinopolitanae* [Τακτικόν περί των οφφικίων του Παλατίου Κωνσταντινουπόλεως και των οφφικίων της Μεγάλης Εκκλησίας (Konstantinopolis Sarayının Ofisleri ve Büyük Kilise (Ayasofya)'nin Ofisleri Hakkında Talimatlar)] adlı eseri dışında hepsi IX.-XI. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Örneğin yaklaşık 842 yılında yazılan ve Rus Bizanstinist F. Uspenskij'nin yayınladığı Uspenskij Taktikonu, 899 yılına tarihlenen Philotheos'un Kletorologionu, 934–944 yılları arasında kaleme alınan ve V. N. Benešević tarafından yayınlanan Benešević Taktikonu, yaklaşık 971–975'de yazılan ve bulunduğu kütüphanenin ya da ilk editörünün ismiyle anılan Escorial Taktikonu ya da Oikonomides Taktikonu, X. yüzyıl başlarında yazılıp İmparator VI. Leon (886-912)'a ithaf edilen Leon'un Taktikonu, Bizans generali Nikephoros Ouranos tarafından XI. yüzyıl başlarında yazılan Nikēphoros Ouranos Taktikonu. Bizans imparatorluğunun protokol kitapları olarak nitelendirilebilecek Taktikonlar, memurlar, makamlar, unvanlar, yetki ve sorumlulukları hakkında bilgi veren ayrıntılı listelerden oluşmaktadır. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 21-363; F. Winkelmann, *age.*, s. 19-28.

¹² Doux (δούξ), general seviyesindeki yüksek rütbeli komutanlara verilen bir unvandı. X. yüzyılın ilk yarısına kadar domestikos tôn scholôn (δομέστικος τῶν σχολῶν) gibi yüksek rütbeli komutanlara bahşedilirken, daha sonra profesyonel orduya bağlı birliklerle tagma (τάγμα) thema birliklerinin komutanı olan stratēgosun yakın çevresinde bulunan sınır bölgelerine yerleştirilen birliklerin komutanı olarak anılmaktadır. XI. yüzyılda stratēgosların yerini doux'lar almıştır. Doux'un astı topoterētēs (τοποτηρητής) unvanını taşıyan komutan idi. Doux için bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 344; Cheynet, "Du stratege au duc" *Travaux et Memoires*, c. IX (1985), s. 181-194; *ODB*, c. I, s. 659. Topoterētēs için ayrıca bkz. *ODB*, c. III, s. 2093.

¹³ N. Oikonomides, *age.*, s. 354, 355; W.T. Treadgold, *age.*, s. 114; *TIB*, c. VI, s. 50.

¹⁴ Theophanes Continuatus, *age.*, s. 480: "... μονοστρατηγούντος ἐν τῷ θέματι Μακεδονίας (Makedonia Theması'nda monostratēgos olarak ...)".

Adrianopolis douxu olduğunun ima edildiği ve ona bağlı proximos¹⁵ İoannes'in siparişiyle yazılan 1006/7 yılına ait bir dökümanda aynı zamanda Makedonia "Themasi"ndan da bahsedilmektedir.¹⁶

XI. yüzyılın yazılı kaynakları ise, büyük olasılıkla Bulgar Çarı Samuel'in 1002 yılında kenti ele geçirmesi gibi siyasî nedenlerle Adrianopolis douxu'ndan hiç bahsetmemektedir. Doux unvanı, İoannēs Skylitzēs'in kroniğinde 1049 yılında ve sadece bir kereliğine yeniden ortaya çıkmaktadır.¹⁷ (Makedonia ve Adrianopolis praitoru¹⁸ Nikētas'ın bu yüzyıla ait mührünün desteklediği görüşe göre) Makedonia Themasi ile Adrianopolis Doukatonu (çğ. δουκάτα)¹⁹ X. yüzyıl sonu ile XI. yüzyıl başında yan yana varlığını sürdürmüş idarî birimlerdir.²⁰

¹⁵ Proximos (πρόξιμος ya da προέξιμος) (Lat. Proximus. Geç Roma İmparatorluk çağında çeşitli scrinia (ofisler)'larda görev yapan sivil memurlara verilen bir unvan idi. Proximos, Uspenskij Taktikonu ve Philotheos'un Kletorologionu'nda bahsi geçen bir görevlidir. İkinci eserde, proximos, domestikos ton scholon (δομέστικός τῶν σχολῶν) unvanlı üst düzey komutanın alt kadrosundaki subaylar arasında sayılmaktadır. Genç Stephanos'un Yaşam Öyküsü'nde proximos, silahlı (kılıç kuşanmış) ve asayişi sağlamaktan sorumlu bir emniyet görevlisi olarak tasvir edilmektedir. Bkz. *Patrologia Graeca*, c. C, s. 1169C – 1172A. Bir kurşun mührün tanıklık ettiği üzere, bir proximos, yüksek bir onursal unvan olan patrikiōs unvanını taşıyabilirdi. Bkz. G. Zacos, *Byzantine Lead Seals*, c. II, Benteli, Bern, 1984, no: 691. XI. yüzyılda bu unvan, tamamen mahiyet değiştirmekte ve Bizans başkentindeki bazı okullarda çalışan öğretmenlere verilen bir unvan olarak geçmektedir. Bkz. *ODB*, III, s. 1751.

¹⁶ Bkz. *Armenian Miniature Paintings of the Monastic Library at San Lazzaro*, Venice, 1966, 28vd. ve pl. XL; N. Oikonomides, *age.*, s. 355; E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. I, s. 123-124.

¹⁷ İoannēs Skylitzēs, *Synopsis Historion (Σύνοψις Ἱστοριῶν)*, ed. I. Thurn, Berlin, 1973, s. 458; sonraki devirler için bkz. D. Zakythinos, «Μελέται περί της διοικητικής διαίρεσεως και της επαρχιακής διοικήσεως εν τῷ Βυζαντινῷ κράτει», *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, c. XVIII (1948), s. 57-58.

¹⁸ Praitor (πραιτωρ), IX. yüzyılda eyalet yönetiminde themalarda stratēgosların hemen altındaki derecede yer alan sivil bürokratları. Geç Roma imparatorluk çağında praitor, asayişi sağlayan kolluk gücü ve adli konularla ilgilenen bir memurdu. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, 344; *ODB*, c. III, s. 1710.

¹⁹ Doukaton (δουκάτων) (çğ. doukata), bölgesel bir idari birimi anlamına gelen ve nadiren kullanılmış bir terimdir. VI. - VII. yüzyıllardaki Hagiografik metinlere göre doukaton bir doux'un idaresi altındaki bölge olarak aktarmaktadır. Bu terim bu anlamıyla X. yüzyılda yeniden ortaya çıkmıştır. İmparator VII. Konstantinos, Roma İmparatorluğu'nun idari taksimatındaki birimler olan eparchiai, hegemoniae, doukata ve konsül eyaletlerine taksimini tarif ederken, antik bir terim kullanmış oldu. Bkz. *Costantino Porfirogenito De Thematibus*, ed. Pertusi, Vatican City, 1952, s. 59-61 ve 59-62. İmparatorun anlayışına göre, doukaton, hem Venedik dükünün arazisi hem de bir stratēgis'in parçasıydı. Terim, I. Haçlı seferi (1096-1099) sırasında kurulan Antiochia prensliğini tanımlamak üzere 1108 yılında Antiochia prensi Bohemund ile yapılan antlaşmada kullanılmıştır. Bkz. *ODB*, c. I, s. 658.

²⁰ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. I, no: 44.8 ve s. 111, 123–124.

Diğer themalarda olduğu gibi, Makedonia'nın idarî makamlarından bazıları (X. ve XI. yüzyıllarda) Thrakia themasındakilerle birleştirilmiştir.²¹ X. yüzyılın ortasına tarihlenen Makedonia ve Thrakia protonotarios'u²² Stephanos'a ait mühür,²³ Makedonia ve Thrakia anagrapheus²⁴ Georgios'un mührü,²⁵ Bulgaristan'daki özel bir koleksiyonda bulunan (X.-XI. yüzyıla tarihlenen) Makedonia stratēgosu Theophylaktos'un mührü,²⁶ (Edirne'nin 352 km kuzeyinde bulunan) Silistre (Bulgaristan)'de yapılan kazılarda ele geçen (XI. yüzyıl ortalarına tarihlenen) Thrakia ve Makedonia asekretēs'i²⁷ ve kritēs'i Stephanos'a mühür²⁸ ve Edirne'nin 250 km kuzeyindeki Nadarevo (Bulgaristan)'da bulunan (1050 yılı civarına tarihlenen) Makedonia stratēgosu Dobrynios'un mührü²⁹ bu bilgiyi desteklemektedir.

X. yüzyılın sonlarında, İmparator I. İoannēs Tzimiskes (969-976) ve İmparator I. Basileios (976-1025)'un fetihleriyle yeni themaların kurulması Makedonia Theması sınır temasını olmaktan çıkarmıştır. XI. yüzyılın başlarında arazisinden koparılan topraklarda Boleron Theması kurulmuştur.³⁰ Bu nedenle, Makedonia Theması'nın antik dönemdeki Makedonia bölgesiyle bir ilgisi yoktur; X. ve XII. yüzyılların yazılı kaynakları "Makedonia"dan bahsederken Batı Thrakia bölgesini kast ediyorlardı. Nitekim Makedonia

²¹ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. I, s. 155; *ODB*, c. III, s. 2080.

²² Protonotarios (πρωτονοτάριος) (çğ. πρωτονοτάριοι), notarios (noter) unvanını taşıyan sivil memurların âmîri idi. Notarios için bkz. *ODB*, c. II, s. 1495. Mülki idarenin değişik bürolarında protonotarioslar vardı. Bazı protonotarios mühürlerinde yer isimlerinin de geçmesi, bu görevlilerin themaların mülki idaresinde de görev aldıklarını göstermektedir. IX. yüzyılda thema stratēgosu'nun altında bir kademede olmakla birlikte doğrudan merkezi hazineye (sakellion) tabi olan mülki idareciler haline geldiler. Oikonomides'e göre, protonotarios, vergi toplamakla yükümlü olan taşra memurlarından dioikētēs ile devlet hazinesinin arasındaki iletişimi sağlamakla görevli memur idi. Bkz. N. Oikonomides *age.*, s. 314; *ODB*, c. III, s. 1746.

²³ G. Zacos, *Byzantine Lead Seals*, c. II, Bern, 1984, no. 894.

²⁴ Anagrapheus (ἀναγραφεύς), eportēs (ἐπόπτης) ve eksisotēs (ἐξισωτής) gibi vergi meseleleriyle ilgilenen, eyaletlerle kadastro konularında müfettiş olarak görev yapan, logothetēs tou geniku'ya (λογοθέτης τοῦ γενικοῦ) bağlı ve onun astı olan sivil memurlara verilen unvandı. Bkz. *ODB*, c. I, s. 84.

²⁵ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. I, no: 43.1 ve s. 110-111; A. Wassiliou-Seibt, *Die Bleisiegel in Österreich*, c. II, Wien, 2004, no: 398.

²⁶ I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, c. I, Sofia, 2003, no. 46.8.

²⁷ Asekretēs (Lat. A secretis), sarayda imparatorun resmi yazışmalarından sorumlu görevli idi. Çoğunlukla VI.-VII. yüzyıl mühürlerine yansıyan bu görevli XII. yüzyıldan sonra ortadan kalkmış görünüyor. Hiyerarşide notarios'un üzerinde olan bu görevliler hipodromun kapalı bölümünde kendilerine ayrılan özel yerlerde otururlardı. Oikonomides, *age.*, 317; *ODB*, c. I, s. 204.

²⁸ I. Jordanov, *age.*, c. I, no. 35D.23

²⁹ I. Jordanov, *age.*, c. I, no. 46.13; I. Jordanov-Zhekova, *Catalogue of medieval seals at the Regional Historical Museum of Shumen*, Shumen, 2007, no. 307.

³⁰ *Costantino Porfirogenito De Thematibus*, s. 163-164; *TIB*, vol. VI, s. 50.

hanedanının kurucusu İmparator I. Basileios (867-886) da Thrakia kökenliydi ve hanedanı adını Makedonia Theması'ndan almıştır.³¹ Makedonia, hiyerarşide Batı'daki themalardan daha yüksek bir statüdeki "Doğu" themalarının arasındaydı.³²

Adrianopolis, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i Bulgaristan arazisine bağlayan yol üzerinde bulunan önemli istasyon noktası idi. Bulgarların kuzey-güney yönündeki nehir ticareti ile bağlantısı olan thema başkenti, IX. yüzyıl başlarında kommerkiarios³³ unvanlı gümrük memurlarının da makam yeri idi. 830 yılı civarına tarihlenen ve Adrianopolis'te kommerkiarios olan Christophoros ve Leon'a ait kurşun mühürler, kentin ticarî önemini vurgular niteliktedir.³⁴ Ekklesiyastik bakımdan Adrianopolis metropolisi ve metropoliti, VII. yüzyılda Bizans kilise hiyerarşisinde mütevazı bir rütbeye sahipti.³⁵ Kent, dini bir makam yeri olarak³⁶ X. ve XI. yüzyıllarda nispeten alt sıralarda (42. sıra) kalmıştı.³⁷ Ancak, X. yüzyılda bu metropolitliğe bağlı yardımcı piskoposlukların (suffragan) sayısının artması,³⁸ Adrianopolis'in zamanla öemi artan dinî bir

³¹ ODB, c. II, s. 1262.

³² Costantino Porfirogenito *De Thematibus*, s. 163-164; W.T. Treadgold, *age.*, s. 67-71, 122.

³³ Kommerkiarios (κομμερκιάρτος) (çğ. κομμερκιάρτοι), Erken Bizans devrinde ipek üretimi ve ticaretinden sorumlu olan ve mülki idare personeli içinde yer alan gümrük memuru idi. IX. yüzyılın başlarında devlet idaresi ticarî met'a üzerine % 10 oranında kommerkion (κομμέρκιον) adlı bir vergi ihdas etti. Bu devirden itibaren kommerkiarios, merkezdeki mali bürokrasi dairelerinin tümünün amiri olan logothetes tou genikou (λογοθέτης τοῦ γενικοῦ)'nun astı olan bir memurdu. Görev ve sorumluluğu devlet adına kommerkion denilen vergiyi toplamaktı. İşinin doğası gereği apotheke (ἀποθήκη; ambar) amiri ve gümrük memuru idi. VI.-IX. yüzyıllar arasındaki dönemde sadece bu görevlilere has olan bir ayrıcalığın ve onlara atfedilen önemin bir göstergesi olarak sadece kommerkiarios mühürlerinde imparator tasvirleri bulunmaktaydı. Kommerkion ve kommerkiarios için bkz. H. Antoniadis-Bibicou, *Recherches sur les douanes à Byzance: l'« octava », le « kommerkion » et les commerciaux*, Paris, 1963, s. 107; N. Oikonomides, *age.*, s. 313; C. Morrisson ve W. Seibt, "Sceaux de commerciaux byzantins du VIIe siècle trouve a sa Carthage," *Revue Numismatique*, c. XXIV (1982), s. 223. Logothetes tou genikou için bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 311-313; ODB, c. I, s. 1247-1248.

³⁴ G. Zacos ve A. Vegler, *age.*, c. I, no. 283 ve G. Zacos, *age.*, II, no. 2103; M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy C. 300-1450*, Cambridge, 1985, 446vd., s. 654.

³⁵ *Notitia Episcopatum*, ed. J. Darrouzes, Paris, 1981, s. 205, 38. sıradan 36. sıraya düşüyor; krş. *Dictionnaire d'histoire et de geographic ecclesiastiques (DHGE)*, c. CXXXI (1988), cols. 1447-1448.

³⁶ Adrianopolis'in bir metropolitin makam yeri olduğunu kanıtlayan mühürler için bkz. V. Laurent, *Le Corpus des Sceaux de L'empire Byzantin*, c. V/1, *L'Église*, Paris, 1963, s. 543-546, no. 717-719.

³⁷ J. Darrouzes, *age.*, s. 343, satır no: 42.

³⁸ J. Darrouzes, *age.*, s. 286; V. Laurent, *age.*, c. V/1, Paris, 1963, s. 543vd.; C. Asdracha, "Inscriptions de la Thrace orientale et de l'île d'Imbros (XII-XVe siècles)," *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, c. XLIV-XLVI (1989-91), s. 274-77; C. Asdracha, "Les Rhodopes dans la deuxième

makam yeri haline geldiğini göstermektedir. Adrianopolis'e bağlı piskoposluk merkezleri sırasıyla Agathopolis, Anastasiopolis, Anchialos, Vrysis, Bukellon, Bulgarophygon, Debeltus, Goloe, Karavos, Lima, Mesēmvría, Nikaia, Platinopolis, Provaton, Skopelos, Sozopolis, Trapobizye, Tzoida'dır.³⁹ XII. yüzyılda taşra teşkilatı hakkında çok az şey bilinmektedir.

1) III. Germanos (Markoutzas) Konstantinopolis Patriği (1265-1266)

Envanter no: 696. Bulunduğu yer: Harala Kalesi/Altınyazı Köyü/Uzunköprü (Edirne). Hibe (25.12.1975) Ölçüsü: Çap: 40 mm. Kalınlık: 4 mm. Ağırlık: 36.20 gr. Yayınlanmamış. Paraleli: BZS.1958.106.311. Yayınlar: J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, c. VI, Emperors, Patriarchs of Constantinople, Addenda*, Washington, 2009, no: 125.1; G. Zacos ve A. Vegler, *The Byzantine Lead Seals, c. II*, Bern, 1984, no: 38b; V. Laurent, *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin, c. V/3, L'Église*, Paris, 1972, no: 1633; "Seibt's review of Laurent's Corpus V", *Byzantinoslavica, c. XXXV* (1974), no: 1633; G. Galavaris, "The Representation of the Virgin and Child on a 'Thokos' on Seals of the Constantinopolitan Patriarchs", *Δελτίον Χρησטיανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, c. II*, sayı: IV (1960-1961), no: 52, s. 179.

Ön yüz: Theotokos⁴⁰ Platytera, yüksek arkalıklı bir tahtta oturuyor, bebek İsa'yı dizlerinin üzerinde tutuyor; haleli (inci bordürlü), alın ve omuz kısımları ·∴ motifli chiton ve maphorion giyiyor; sağ eli İsa'nın ayaklarının, sol eli omzunun üzerinde duruyor; Meryem'in ayakları dairesel bir taburenin üzerinde duruyor. İsa haleli, chiton ve himation giyiyor; sağ eli öne uzanmış olarak takdis (benediction/kutsama) vaziyetinde, sol elinde bir tomar tutuyor. Taht, dört destek ayağı görünür şekilde ters bir perspektifle tasvir edilmiştir; Tahtın ön ve arka ayakları eğik bir çizgiyle birleşmiyor. Ancak oturma

moitié du XIIIe siècle: prosopographie," *Revue des Etudes Byzantines, c. XXXI* (1973), s. 293-296; C. Asdracha, "Les Rhodopes au XIVe siècle. Histoire administrative et prosopographie," *Revue des Etudes Byzantines, c. XXXIV* (1976), s. 194-195; C. Asdracha, "Les Rhodopes au XIVe siècle; Administration et prosopographie ecclésiastiques," *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbucher, c. XXIII* (1979), s. 37-43; E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age., c. I*, s. 123-124.

³⁹ M. Lequien, *Oriens Christianus in quatuor patriarchatus digestus: quo exhibentur ecclesiae, patriarchae, caeterique praesules totius Orientis, c. I*, Paris, 1740, s. 1172-1192; G. Fedalto, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis, c. I*, Padova, 1988, s. 312-326.

⁴⁰ Theotokos (Θεοτόκος), Ortodoks Kilisesinde İsa'nın annesi Meryem için kullanılan tabirdir. Yunanca "Tanrı" anlamına gelen Theos (Θεός) kelimesiyle "doğurmak" anlamına gelen "tikto (τίκτω)" kelimelerinin birleşmesiyle "Tanrı doğuran", "Tanrı'nın anası" anlamlarına gelen Theotokos kelimesi ortaya çıkmıştır. Bkz. H.G. Liddell, R. Scott, H.S. Jones R, McKenzie, *A Greek and English Lexicon, 9th edition, Oxford, 1996, s. 791 ve 1792.*

EDİRNE MÜZESİ'NDEKİ BİZANS KURŞUN MÜHÜRLERİ

bölümünün yatay ön kısmı arka ayaklarla birleşene dek uzatılmıştır. Bir minder, oturma kısmının arkasını örtüyor; yüksek arkalığın Theotokos'un sol ve sağında süslemeler mevcuttur, Yunan alfabesindeki X harfi şeklinde köşegen çizgilerle ve dört köşesinin her biri üç topakla (pellet) bezelidir. Theotokos'un halesinin solunda ve sağında sigla: $\overline{\text{HT}}\text{P}-\overline{\text{ΘV}}$: Μή(τη)ρ Θ(εο)ῦ (Tanrı'nın anası). İnci bordür.

Foto: Nilgün Elam 696a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 696b (Arka yüz)

Arka yüz: Sekiz satır yazıt. İnci bordür.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ|ΕΛΕΩΘΑΡΧΗ|ΕΠΙΣΚΟΠΟΣΚΩΝ|ΝΕΑΝΤΝΙΣΠΟΛΩΣ|ΝΕΑ
CΡΩΜΗCΚΑΙ|.ΚΩΜΕΝΗΚΟΣ|ΠΑΤΡΙΑΡΧ|ΗC

Açılımı: Γερμανός ἐλέω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλ[ε]ως (sic.) Νέας Ῥώμης καὶ [οἰ]κουμένηκος πατριάρχης.

Anlamı: Germanos, Tanrı'nın lütfuyla, Konstantinopolis, Yeni Roma başpiskoposu ve ökümenik patrik.

Yazıtta “Konstantinopolis'in” anlamına gelen “Κωνσταντινουπόλ[ε]ως” kelimesi yanlışlıkla “Κωνσταντινουπόλ[ε]ως” şeklinde yazılmıştır. Ayrıca Konstantinopolis patriklerinin unvanlarında bulunan ve evrensel anlamına gelen “οἰκουμηνικός” tabiri yanlışlıkla “[οἰ]κουμένηκος” şeklinde yazılmıştır. Aynı yazım hataları, Edirne mührünün Dumbarton Oaks koleksiyonundaki paralelinde de mevcuttur. Dumbarton Oaks mührünü yayınlayan McGeer, Nesbitt ve Oikonomides, ön yüzde Bakire Meryem'in oturduğu tahtın süslemeleri Patrik II. Germanos'a atfedilen mühürlerdekinden oldukça farklı olduğundan mührün Patrik III. Germanos'a ait olduğunu düşünmeyi tercih ettiklerini belirtiyorlar. Gerçekten de II. Germanos'un mühründeki yazıtlarda kullanılan harf karakterleri ve hece yapısı gibi epigrafik özellikler bakımından

Edirne ve Dumbarton Oaks mühürleriyle paralellik göstermekle birlikte ikonografik bakımdan farklılık arz etmektedir.⁴¹

III. Germanos, 25 Mayıs 1265-14 Eylül 1266 tarihleri arasında Konstantinopolis'in Ökumenik Patriği olarak görev yaptı. III. Germanos, 1265 yılında kısa süreliğine Konstantinopolis Patriği olarak görev yaptı. Suriye veya Filistin'den Anadolu'ya geldi ve manastıra girerek keşiş oldu. Kudüs'te ve Anadolu'da Kara Dağ'da yaşadı. 1250 yılında Adrianopolis Metropoliti seçildi. 1265 yılına kadar bu makamda kaldı. 1265 yılında toplanan sinod kararı gereği ökumenik patrik olarak seçildi. Atanmasında büyük rol oynayan İmparator VIII. Michaël Palaiologos (1259-1282)'un yakın dostu idi. Ne var ki, Kilise Kanonu'na aykırı olarak patrik seçilmesi, ruhban sınıfının ve ruhbandan olmayan çevrelerin tepki ve protestolarına neden oldu. Çağdaşlarınca aptal ve dürüst olmayan bir adam olarak anılan patrik, bu özellikleri dolayısıyla aşağılayıcı Markoutzas lakabıyla anıldı. Germanos'un seçilmesinin neden olduğu rahatsızlığı gidermek isteyen İmparator Michaël, onun istifa etmesini ve Mangana Manastırı'na çekilmesini sağladı. Eski patrik, bu olaydan sonra da imparatorun arkadaşı olmaya devam etti. Germanos, VIII. Michaël'in Bizans Kilisesi'ni Katolik Kilise ile yeniden birleştirme (Union) politikası çerçevesinde 1274 yılında Papa'nın başkanlığında Lyon'da topladığı Kilise Konsili'ne imparatorluk temsilcisi olarak katıldı.⁴²

Söz konusu mührün Edirne'nin Uzunköprü ilçesine bağlı Harsala kalesinde bulunmuş olması, Adrianopolis kentinin eski metropoliti Germanos'un patriklik makamına çıktıktan sonra da kentle ve Makedonia Theması ile olan bağlantısını sürdürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Germanos'un Makedonia Theması'ndaki ya da başkentindeki bir görevliye hitaben gönderdiği bir belgeye eşlik etmiş olan mührün, sahibinin tüm resmî unvanlarını taşıması, onun şahsî bir yazışmadan ziyade resmî düzeyde bir temasta bulunduğunu göstermektedir.

⁴¹ Bkz. G. Zacos, *age.*, c. II, no: 35 ve no: 38, s. 44-45.

⁴² V. Grumel, *Traité d'études byzantines, c. I, Paris*, 1958, s. 437; S. Runciman, *H Βυζαντινή Θεοκρατία (Bizans Teokrasisi)*, Athens, 2005, s. 142; A. Alexakis, "Official and Unofficial Contacts between Rome and Constantinople before the Council of Lyons (1274)" *Annuario Historiae Conciliorum (AHC)*, c. XXXIX, S: 1 (2007), s. 99-124.

2) Nikēphoros Vatatzēs, magistros⁴³ vestēs⁴⁴ ve tüm Batı (Orduları)'nın doux'u [1060lar-1070ler (1070)] (Tip 2)

Envanter no: 1225 Bulunduğu yer: Keşan (Edirne) Satın Alma (14.02.1982) Ölçüsü: Çapı: 23.5 x 24.5 mm. Kalınlık: 4 mm Ağırlık: 15.10 gr. Yayınlanmamış. Paraleli: BZS.1951.31.5.1300 (Fogg 1300). Özel koleksiyon (Bulgaristan). Benzeri: BZS 1947.2.1344. Yayın: E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and at the Fogg Museum of Art*, c. I: *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington, 1991, no: 1.21b; I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, c. II, *Byzantine Seals with Family Names*, Sofia, 2006, no: 2, s. 87.

Ön yüz: Aziz Demetrios büstü, sol elinde kalkan, sağ elinde ise mızrak tutuyor. Sigla: Ⓞ|.H-MH|TPI|O; 'Ο ἅγιος Δημήτριος (Aziz Demetrios). İnci bordür.

Foto: Nilgün Elam 1225a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 1225b (Arka yüz)

⁴³ Magistros (Lat. magister officiorum/Ofislerin Âmîri), yüksek dereceli bir unvandı. Bu unvan, imparatorun danışmanlığını yapan şahıslara verildi. VII.-VIII. yüzyıllarda aynı unvanı taşıyan ve sorumlulukları olan bir ya da iki magistros bulunuyordu. IX. yüzyılda belli bir makama tekabül etmeyen ve hadım olmayan şahıslara bahşedilen onursal bir unvana dönüştü. IX. yüzyılda protokolde beşinci sırada yer alan bu unvanın sahiplerinin sayısının XI. yüzyılda yirmi dörde yükselmesi öneminin zamanla azaldığının bir göstergesidir. Magistros mevkiindeki şahısların eşleri magistrissa (μαγίστρισσα) unvanını taşırlardı. XII. yüzyıldan sonra tedavülden kalkmıştır. Bkz. J.B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century, with a Revised Text of Kletorologion of Philotheos*, London, 1911, s. 32-33, 46; N. Oikonomides, *age.*, s. 294; *ODB*, c. II, s. 1267.

⁴⁴ Vestēs (βέστης), X. yüzyılda imparatorlarından Nikēphoros Phokas (963-969) devrinde ortaya çıkan ve imparatorun gardrobundan sorumlu kişilerin taşıdığı bir saray unvanıdır. Hadımların yanı sıra hadım olmayanlara da bahşedilen ve imparatora yakınlığıyla doğru orantılı olarak patrikios ve magistros kadar yüksek önemi olan bir unvandı. X.-XI. yüzyıllarda protokolde on üçüncü sırada idi. XI. yüzyılda önemini kaybeden bu unvan XII. yüzyıldan sonra ortadan kalkmıştır. N. Oikonomides, *age.*, s. 294; *ODB*, c. III, s. 2162.

Arka yüz: Sekiz satır yazıt. İnci bordür.

· · - | + ΑΓΙΕΔΗ|ΜΗΤΡΙΕΡ,ΗΘ,|ΝΙΚΗΦΟΡΩ|ΜΑΓΙΣΤΡΩΡΕ|CΤΗΣΔΟΒΚ
Η|ΠΑΧΗCΔVCE|ΩCΤΩΡΑΤ|ΑΤΣΗ-

Açılımı: Ἄγιε Δημήτριε β(ο)ήθ(ει) Νικηφόρω μαγίστρω βέστη (καί) δουκι πάσης Δύσεως τῷ Βατάτζη.

Anlamı: Aziz Demetrios, magistros, vestēs ve tüm Batı (ordularının)'nın doux'u Nikēphoros Vatatzēs'e yardım et!

XI. yüzyıla tarihlenen ve Nikēphoros Vatatzēs'e atfedilen başka mühürler de mevcuttur. W. Seibt, 1080li yıllara tariheddiği Viyana Müzesi koleksiyonunda bulunan ve Nikēphoros Vatatzēs'in kouropalatēs olarak anıldığı bir mührü yayınladı. Nikēphoros'un bilinen mühürlerindeki unvan ve makamlara dayanarak kariyerinin aşamalarını (cursus honorum) ortaya koyan Seibt, Nikēphoros, vestarchēs⁴⁵ ve stratēgos (1050-1060); magistros, vestēs ve Tüm Batı (Orduları)'nın doux'u (1050 yılı sonu ve 1060 yılı başı); magistros, vestarchēs, doux ve Aigaion Pelagos Theması'nın⁴⁶ praetor'u (1060-1070 yılının ilk yarısı); proedros ve Bulgaristan doux'u (1070 yılının ikinci yarısı); ve kouropalatēs (1080ler civarı)⁴⁷ unvanları verilmek suretiyle terfi ettirildiğini ileri sürdü Bu görüşe karşı çıkan McGeer, Nesbitt ve Oikonomides, bir adama önce vestarchēs, sonra vestarchēs'ten daha düşük bir unvan olan vestēs ile birlikte vestarchēs'ten daha üstün olan magistros unvanının aynı anda verilmiş olamayacağına dikkat çektiler. Onların görüşüne göre, ya vestēs unvanı doğru şekilde vestarchēs olarak okunmalıdır ya da söz konusu mühür, magistros, vestēs ve tüm Batı (Orduları)'nın douxu unvanını taşıyan başka bir Nikēphoros Vatatzēs'e ait olmalıdır.⁴⁸ Bence, Edirne mührü ile onunla paralel özellikler gösteren Dumbarton Oaks ve Bulgaristan mührü üzerindeki vestēs unvanının okunuşu doğrudur. Zira vestarchēs unvanı, birçok

⁴⁵ Vestarchēs (βεσάρχης), X. yüzyılda yalnızca patrikiος unvanı taşıyan hadımlara, sonraları hadım olmayan yüksek mevkideki şahıslara verilmeye başlanan bir unvan. Mühürlerde, saray ve ordu teşkilatında başka bir görev unvanıyla birlikte kullanılırdı. Hiyerarşik sıralamada proedros'tan sonra gelen vestarchēs, imparatorun özel gardrobundan (vestiarium) sorumlu görevlilerin en yüksek rütbeli âmiri olarak geçmektedir. XII. yüzyıldan itibaren ortadan kalkmıştır. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, 299; *ODB*, c. III, s. 2162.

⁴⁶ Aigaion Pelagos (Ege Denizi) Theması, VIII. yüzyılın başlarında kurulmuş olup, Ege denizinin güneydoğu ve doğusundaki adaların bulunduğu (Tenedos/Bozcaada'ya kadar olan) bölgeyi kapsamaktaydı. Thema hakkında bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 110–112; H. Ahrweiler, *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*, Paris, 1966, s. 76–81; *ODB*, c. I, s. 26–27.

⁴⁷ W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, c. I. Kaiserhof*, Wien, 1978, s. 243.

⁴⁸ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. I, s. 11.

mühür üzerinde de görüldüğü üzere⁴⁹ ΡΕΤΑΡΧ, şeklinde kısaltılarak yazılmaktaydı.

Bizans imparatorluğunun Batı (Δύσεως) ordularının komutanı Nikēphoros Vatatzēs'e ait bir mührün bugün Edirne'ye bağlı Keşan (Bizans devrinde Rouseion)'da⁵⁰ bulunması, anlaşılır bir durumdur. Özellikle Nikēphoros'un mührünün bulunduğu yer olan Keşan, Bizans başkentini Thessaloniki (Selanik)'ye bağlayan Via Egnatia⁵¹ yolu üzerinde bir konumda idi. Bu durum, Nikēphoros'un Batı orduları komutanı olarak bizzat ordusunun başında bu yol güzergâhı üzerindeki Rouseion civarında olduğunu gösterebilir. Bir diğer olasılık da başkentten ayrılmadan önce belki Batı yönünde çıkacağı bir sefer öncesinde bu bölgedeki bir yetkiliye bir takım hazırlıklarla ilgili bir emirname göndermiş olmasıdır.

3) Piskopos Theodosios (XI. yüzyıl)

Envanter no: 1437 Bulunduğu yer: Keşan. Satın alma (29.03.1983) Ölçüsü: Çap: 35 mm. Kalınlık: 3 mm. Ağırlık: 24.90 gr. Yayınlanmamış.

Ön yüz: Bakire Meryem, cepheden, sol kolunda bebek İsa, sağ eliyle İsa'yı işaret ediyor (Panagia Hodegetria: yol gösteren). Meryem'in üzerindeki maphorion ve İsa'nın üzerindeki himation özenle çizilmiş. İsa'nın halesi haçlı. Yüksek kabartma. Sigla: MP – ΘV: Μ(ητη)ρ Θ(εο)ῦ. İnci bordür.

Panagia Hodegetria figürü XI. yüzyıl mühürlerinde sıklıkla görülmektedir.

Arka yüz: Dört satır yazıt.

⁴⁹ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. I, no: 43.10 ve no: 12.5a; E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. IV, no: 55.9. Ayrıca bkz. A.K. Wassiliou ve Seibt, *Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden: Einleitung, Siegellegenden von Alpha bis inklusive My*, c. I, Wien, 2011, no: 1276.

⁵⁰ Hierocles, Rouseion'u Rodop eyaletinin yedi kentinden biri olarak tanımlamaktadır. Bkz. Adrianopolis ve Keşan (Roussion) için bkz. *TIB*, c. VI, s. 161-166 ve 169, 330, 461, 480.

⁵¹ Via Egnatia (Ἐγνατία Ὀδός), Bizans başkentinden başlayan yol batı yönünde Rhegion (Küçükçekmece), Melantias Küçükçekmece'de Yarımburgaz civarı), Selymbria (Silivri), Kenophourion (Sinekli/Silivri), Herakleia (Marmara Ereğlisi), Aproi (Kermeyan), Aenos (Enez), Kypsela (İpsala), Traianopolis, Neapolis (Kavala) ve Philippi üzerinden Thessaaloniki'ye ve oradan Adriatik kıyısındaki Dyrrachion üzerinden İtalya'ya bağlanan Roma askerî yolu idi. Bkz. *ODB*, c. I, s. 679.

Foto: Nilgün Elam 1437a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 1437b (Arka yüz)

+ ΤΑΠΕΙΝΩΝ| ΔΓΝΗΘΕΟ|ΔΟCΙΩΝ|CΚΕΠΗC

Açılımı: + Ταπεινῶν (sic.) ἀγνη Θεοδοσίων (sic.) σκέπης

Anlamı: Mütevazı bakire, Theodosios'u koru!

Mührün arka yüzündeki yazıtta çokça gramer ve yazım yanlışları yapıldığı göze çarpmaktadır. Mührün sahibinin ismi, yazıtta doğru şekliyle ismin –i halinde (accusative) (ΘΕΟΔΩCΙΟΝ) değil de yanlışlıkla ismin iyelik halinde (ayrıca ΘΕΟΔΩCΙΩΝ yerine yanlışlıkla ΘΕΟΔΟCΙΩΝ şeklinde) yazılmıştır. Son olarak mütevazı (ταπεινός/ή/όν) sıfatı, yanlışlıkla ismin iyelik halinde (genitive) (ΤΑΠΕΙΝΩΝ) yazılmıştır, oysaki ismin ünlem (vocative) halinde (ΤΑΠΕΙΝΗ) yazılmalıydı.

Söz konusu mührün Edirne civarında bulunduğunu kabul edersek, Haemimontus eyaletinin dinî merkezi ve bir metropolitin makam yeri olan Adrianopolis'e⁵² bağlı yardımcı piskoposluk merkezlerinden birinde görev yapan Theodosios adlı bir rahibe ait olabileceğini düşünmek mantıksız olmayacaktır.

4) Theodoros Seleukeia metropolitli [VIII. yüzyılın ikinci yarısı (787)]

Envanter no: 1993 Bulunduğu yer: Edirne? El Koyma (Edirne Ağır Ceza Mahkemesi) (20.02.1991) Ölçüsü: Çapı: 27 x 25 mm Kalınlık: 6 mm Ağırlık: 21.70 gr. Yayınlanmamış. Paraleli:

Ön yüz: Haçlı hitap monogramı. Tip V. ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΗΘΕΙ Haçın kollarında ΤΩ CΩ ΔΔ ΛΩ

Açılımı: Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ

⁵² Adrianopolis metropolitliği için bkz. *TIB*, c. VI, s. 161-164; V. Laurent, *age.*, c. V/1, *L'Église*, Paris, 1963, s. 543-544; G. Fedalto, *age.*, s. 312-315.

EDİRNE MÜZESİ'NDEKİ BİZANS KURŞUN MÜHÜRLERİ

Foto: Nilgün Elam 1993a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 1993b (Arka yüz)

Arka yüz: Beş satır yazıt. İnci bordür.

ΘΕΟΔ|ΩΡΩΜΗΤ|ΡΟΠΟΛΙΤ|,|ΣΕΛΕΝ|ΚΙΑC

Açılımı: Θεοδώρω μητροπολίτου Σελευκείας

Anlamı: Theotokos, Seleukeia metropoliti Theodoros'a yardım et!

Anadolu'da Seleukeia adını taşıyan üç piskoposluk merkezi vardır: Pisidia Antiochiası'na bağlı Seleukeia Sidera, Antiochia Megalē (Antakya) yakınlarında bulunan Seleukeia Pieria ve Bizans-Arap sınırında bulunan İsauria (ya da Pamphylia) bölgesindeki Seleukeia (Silifke). Söz konusu mührün ait olduğu İsauria bölgesindeki Seleukeia, Bizans döneminde Arap sınırı boyunca uzanan arazisiyle başlangıçta Kibyrraiotai Theması'na⁵³ bağlı idi. Bu thema, Nesbitt ve Oikonomides'in görüşüne göre bir droungarios tarafından yönetilen bir donanma birliği idi.⁵⁴ VII. yüzyıldan sonra, Araplar, Kilikya'nın kontrolünü tamamen ele geçirince Seleukeia bölgesi, Bizans sınırındaki toprakların savunulması amacıyla yeniden düzenlendi. IX. yüzyılın ilk yarısındaki gibi idarî ve askerî yetkileri haiz bir kleisouraches

⁵³ IX./X. yüzyılda kurulan Kibyrraioton Theması, Pamphylia, Seleukeia, Lykia, Dodekanēssa (Oniki Adalar), Samos başta olmak üzere Ege Adaları ve İonia kıyısını kapsıyordu. İlk başkenti Samos adası iken daha sonra Attaleia (Antalya) olmuştur. İlk themalar gibi bir strategia olarak kurulmuş olup bağımsız bir themaya dönüşmesi zaman almıştır. Kibyrraiotai Theması için bkz. Costantino Porphyrogennito, s. 150; H. Ahrweiler, *Byzance et la mer: la marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*, Paris, 1966, s. 80, 82, 135; F. Hild ve H. Hellenkemper, *Tabula Imperii Byzantini (TIB)*, c. VIII/2, *Lykien und Pamphylien*, Wien, 2004, 79, 487, 587; *ODB*, c. I, s. 1127.

⁵⁴ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and at the Fogg Museum of Art*, c. V, *The East (continued)*, *Constantinople and Environs, Unknown Locations, Addenda, Uncertain Readings*, Washington, 2005, no: 4.

(κλεισουράρχης)'in idaresi altında olan bir kleisoura (κλεισούρα)⁵⁵ haline getirildi. Seleukeia, daha sonra Romanos Lekapenos tarafından 927 ile 934 yılları arasında thema seviyesine çıkarıldı.⁵⁶ Seleukeia, VIII. yüzyılın başlarına kadar, Antiochia Megalē patrikliğine bağlı bir metropolitin makam yeri idi. Araplardan geri alındıktan sonra 969 yılında yeniden Antiochia patriklerinin yetki bölgesine katılana kadar imparator III. (İsaurialı) Leon'un emriyle Konstantinopolis patrikliğine bağlandı.⁵⁷

681 yılında Konstantinopolis'te toplanan Altıncı Ökümenik Konsil kayıtları, (Antiochia Patrikliğine bağlı olan İsauria bölgesindeki) Seleukeia'nın metropoliti Makrobios (Μακρόβιος)'un da konsile katıldığını ve hatta çok enerjik bir rol oynadığını aktarmaktadır. Konsilin tüm oturumlarında hazır bulunan Makrobios, alınan kararlara “Ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σελευκέων μητροπόλεως τῆς Ἰσαύρων χώρας [İsaurialıların ülkesine bağlı/ait Seleukeialıların metropolisinin (Tanrı'nın yardımıyla) piskoposu]”, “μητροπόλεως τῆς Ἰσαύρων ἐπαρχίας (İsauria eyaletinin metropolisinin (metropoliti)”, “ἐπισκόπου Σελευκείας Ἰσαυρίας (İsauria'ya bağlı Seleukeia'nın piskoposu)” ve “ἐλάχιστος ἐπίσκοπος τῆς Σελευκέων μητροπόλεως τῆς Ἰσαύρων ἐπαρχίας (İsauria eyaletindeki Seleukeialıların mütevazı piskoposu)” ibarelerini kullanarak imza atmıştır.⁵⁸ 691 yılında yine

⁵⁵ Kleisoura (κλεισούρα) için bkz. H. Ahrweiler, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles,* *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)* c. LXXXIV (1960), s. 81; *ODB*, c. I, s. 1132.

⁵⁶ Thema hakkında bkz. *Costantino Porfirigenito De Thematibus*, ed. A. Pertusi, Vatican City, 1952, s. 77; *F. Hild ve H. Hellenkemper, Tabula Imperii Byzantini*, c. V, *Kilikien und Isaurien (TIB)*, Wien, 1990, s. 401; *TIB*, c. V, s. 401-406; N. Oikonomides, *age.*, s. 350; *ODB*, c. III, s. 1866.

⁵⁷ V. Laurent, *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin*, c. V/2, *L'Église*, Paris, 1965, no: 37. Seleukeia metropolitlerinin listesi için bkz. G. Fedalto, *age.*, c. II, s. 861; E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. V, s. 6.

⁵⁸ *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, c. II/2/1-2, s. 212, 16; 648, 5; İmza listesi için bkz. s. 650, 2; 756, 25; 784, 13; 824, 28; 893, 18; 936 vd.; Konsilin kararlarına onay veren piskoposların listesi için bkz. Actio XVIII; ayrıca bkz. Actio XVII: (Altıncı Ökümenik Konsile (681) katılanların listeleri: episcopo Seleucia Historia, Actio XVII); H. Ohme, *Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste*, Berlin-New York, 1990, 147, no: 26. Altıncı Ökümenik Konsili için bkz. M. Lequien, *Oriens Christianus in quatuor patriarchatus digestus: quo exhibentur ecclesiae, patriarchae, caeterique praesules totius Orientis*, c. II, Paris, 1740, s. 1016; G. Fedalto, *age.*, s. 861; *ACO*, II/2/2, XVIvd.; *ACO*, 4/1, XVIII-XX; H. Ohme, *age.*, 309vd.; H. Ohme, “Der Terminus ‘ΧΩΠΑ’ als provinsbezeichnung in synodalen bishoflisten des 6.-8. Jahrhunderts” *Byzantinische Zeitschrift*, c. LXXXII (1989), s. 196; *TIB*, c. V, 402; *Prosopographie der Mittelbyzantinischen Zeit (PmbZ)*, no: 4680.

başkentte toplanan Quinisextum Konsili kararlarının altında da imzası vardır.⁵⁹

Seleukeia metropoliti Theodoros (Θεόδωρος), 787 yılında İmparatoriçe Eirene tarafından toplanan Nicaea (İznik) Konsili'ne katıldı ve muhtemelen sekiz oturumda da hazır bulundu. İkinci oturumda ikona inancını Papa Hadrianus'un savunduğu şekliyle destekledi ve ikonoklastları kınadı.⁶⁰ Üçüncü oturumda, Patrik Tarasios'un mektubunda yer alan doktrinleri ve Doğu Patriklerinin yanıtını Ortodoks inanç olarak kabul etti ve ikonoklastları tekrar kınadı. Dördüncü oturumda önce bizzat tecrübe ettiği bir şifa mucizesine onay vererek ikonalar inancını destekleyen kararı imzaladı. Konsilin yedinci oturumda kabul ederek ilan ettiği doktrininin altına o da imza attı.⁶¹

İsauria (aynı zamanda Pamphylia) Seleukeiası metropolitlerine ait çok sayıda mühür günümüze kadar ulaşmıştır. 787 – 815 yılları arasına tarihlenen bir kurşun mühür, metropolit Symeon (Συμεών)'a aittir. Ön yüzünde ayakta, haleli, chiton ve maphorion⁶² giyen Bakire Meryem figürü, sol kolunda Bebek İsa'yı tutar vaziyette; haçlı haleyle tasvir edilen İsa ise chiton ve himation giymiş ve sol elinde tomar tutarken tasvir edilmiştir. Sol boşlukta XIV. tipte, sağ boşlukta VIII. tipte haçlı hitap monogramları (ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΗΘΕΙ: Theotokos yardım et!) ve kalın bir çizgi bordür göze çarpar. Arka yüzdeki dört satırlık yazıtta ise “Συμεών μητροπολίτη Σελευκείας (Seleukeia metropoliti

⁵⁹ Bkz. *ACO*, c. II/2/1, s. 212, 11-23; Bu oturumlarda istişare edilen meselelerin gerçeklerle uyuşup uyuşmadığı tartışmaya açık bir konu olarak kabul edilmektedir. Bkz. *ACO*, II/2/2, s. XVIvd; *ACO*, II/2/2, s. 648, 6-16; 650, 2-11; Quinisextum Konsili için bkz. M. Lequien, *age.*, c. II, s. 1016; G. Fedalto, *age.*, 861; *ACO*, II/2/2, s. XVIvd.; *ACO*, c. IV/1, s. XVIII-XX; H. Ohme, *Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste*, Berlin-New York, 1990, 309vd.; H. Ohme, Der Terminus ‘XΩΠΑ’ als “provinsbezeichnung” in synodalen bishoflisten des 6.-8. Jahrhunderts” *Byzantinische Zeitschrift*, c. LXXXII (1989), s. 196; F. Hild ve H. Hellenkemper, *age.*, c. V, s. 402; *PmbZ*, no: 4680.

⁶⁰ Mansi, *age.*, c. XII, s. 1094; *PmbZ*, no: 7600.

⁶¹ Theodoros'un konsil oturumlarına katılımını gösteren kayıtlar için bkz. Mansi, *age.*, c. XII, s. 994; c. XIII, s. 486; c. XII, s. 994C; c. XIII, s. 354D: “Θεοδώρου επισκόπου Σελευκείας (Seleukeia'nın piskoposu Theodoros'un)”; c. XII, s. 1094A-B; 1154A; c. XIII, s. 65E; 137D, 384A: “Θεόδωρος ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Σελευκείας. (Theodoros, Seleukeia'nın en dindar piskoposu)”; Ayrıca krş. G. Fedalto, *age.*, s. 861; *TIB*, c. V, s. 402-406; *PmbZ* no: 7600.

⁶² Maphorion, başı omuzlara dek kapatan örtüdür. Bizans aristokrasisine mensup kadınların kullandıkları maphorion, ikonografide de girmiştir. Başta Meryem'in ve azizelerin geleneksel kıyafetlerini tamamlıyordu. Meryem'in genellikle mavi, mor ya da kahverengi renkte maphorion giydiği görülmektedir. Bazen maphorionun kenarları küçük altın haçlar ya da haç formunda incilerle süslenmiştir. Bkz. *ODB*, c. II, 1294.

Symeon'a) ibaresi görülür.”⁶³ İstanbul Arkeoloji Müzeleri koleksiyonundaki XI. yüzyıl ortalarına tarihlenen bir mühür, Seleukeia metropoliti İoannēs'e aittir. Ön yüzünde asker azizlerden Aziz Theodoros büstü ve arka yüzünde “Theodoros, Seleukeia'nın metropoliti (metropolit, burada özellikle papaz kelimesini kullanmayı tercih etmiştir) İoannēs'a yardım et!” yazıtı göze çarpar.⁶⁴ Zacos koleksiyonunda ve Tarsus müzesinde bulunan birbirinin tıpatıp aynısı olan ve 1055-1080 yılları arasına tarihlenen iki adet mühür, ön yüzlerinde Azize Thekla figürü bulunması, İsauria bölgesindeki Seleukeia'nın Azize Thekla'nın kült alanı olması nedeniyle bu kente atfedilmektedir. Arka yüzlerindeki “Nikēphoros, Seleukeia Metropoliti (proedrosu)”⁶⁵ yazıt, bu iki mührün sahibini ve görev yerini ortaya koymaktadır.⁶⁶

Nesbitt ve Oikonomides'in İsauria'daki Seleukeia kadar Pisidia bölgesindeki Seleukeia'ya da ait olabileceğini düşündükleri iki Dumbarton Oaks mühründe VIII./IX. yüzyılda Andronikos kentin metropoliti olarak karşımıza çıkmaktadır. Mührün ön yüzünde tipi belirsiz haçlı hitap monogramı ve boşluklarda [τῷ σῷ] δούλ[ω] ibaresi mevcuttur. Arka yüzde dört satır olarak Ἀνδρόνικος Σελευκείας (Seleukeia'nın metropoliti Andronikos) yazıtı görülmektedir.⁶⁷ Atina Nümizmatik Müzesi koleksiyonunda bulunan ve X. yüzyıla tarihlenen bir mühür Seleukeia metropoliti Ioulianos (Ἰουλιανός)'a aittir. Ön yüzünde göğsünde madalyon içinde bebek İsa'yı tutan Bakire Meryem büstü; dairesel yazıt (Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ) arka yüzde dört satırlık bir yazıt (Ἰουλιανῶ μητροπολίτη Σελευκείας) (Tanrı'nın anası, Seleukeia metropoliti Ioulianos'a yardım et!) yazıtı mevcuttur.⁶⁸ XI. yüzyıl ortalarına tarihlenen bir başka mühür metropolit

⁶³ Zacos ve Veglery, bu mührü 810-815 yılları arasında tarihlemektedir. Bkz. G. Zacos ve A. Veglery, *The Byzantine Lead Seals*, c. I/3, Basel, 1972, no: 2983; Fedalto, Seleukeia'nın metropolitleri ile ilgili verdiği listeye Symeon'u dahi etmez. Bkz. G. Fedalto, *age.*, s. 861; TIB, vol. V, Wien, 1990, s. 402-406; *PmbZ*, no: 7185.

⁶⁴ V. Laurent, *age.*, c. V/2, no: 1547.

⁶⁵ Proedros (πρόεδρος), ileri gelen ve baştaki makamın (ἔδρα) sahibi anlamına gelir. Ordu mensupları ile sivil bürokratların dışında kilise adamları arasında da kendine yer bulmuştur. Piskopos ya da metropolit gibi yüksek mevkideki rahiplerin kullandıkları bir unvandı. Bkz. Ch. Diehl, *Histoire de l'Empire byzantine*, Paris, 1924, s. 105-107; N. Oikonomides, *age.*, 299; *ODB*, c. III, s. 1727.

⁶⁶ Zacos koleksiyonundaki mühür için bkz. G. Zacos, *age.*, c. II, no: 638; W. Seibt ve L. Zarnitz, *Das byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk. Katalog zur Austeilung*, Wien, 1997, no: 3.2.2; Tarsus Müzesi'nde bulunan ikinci mühür için bkz. J. Cl. Cheynet, “Sceaux byzantins des Musées d'Antioche et de Tarse,” *Travaux et mémoires*, c. XII (1994), s. 391-478, no: 68.

⁶⁷ Bkz. E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. V, no: 6.25; Laurent, *age.*, c. V/2, no: 1545; Ayrıca bkz. *PmbZ*, no: 432.

⁶⁸ K.M. Konstantopoulos, *Βυζαντιακά μολυβδόβουλλα τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου*, Αθήνα, 1917, no: 17; G. Schlumberger, *Melanges d'archeologie byzantine*, Paris,

Nikētas'a aittir. Ön yüzünde Theotokos Hagiosoritissa (Bakire Meryem, ayakta, kollarını soldaki İsa figürüne uzatmış vaziyette), iki yanında Μητήρ Θεοῦ yazıtı (sigla) ve dikey yazıtta ἡ Ἁγιοσορίτισσα (Hagiosoritissa) ibaresi; arka yüzde ise dört satırlık yazıtta Θεοτόκε βοήθει Νικήταν τὸν Σελευκείας (Theotokos, Seleukeia metropoliti Nikētas'a yardım et!) ifadesi yer almaktadır.⁶⁹

Günümüze kadar ulaşan son mühür, XII. yüzyılda Stephanos (Στέφανος) adlı bir rahibin kent metropoliti olduğunu kanıtlamaktadır. Ön yüzünde görülen ayakta, cepheden, orans⁷⁰ vaziyetindeki (kült alanı İsauria bölgesi olan) Azize Thekla figürü ve azizenin sol ve sağındaki boşluklarda yer alan [Α]ΓΙ[Α] – ΘΕΚ[ΛΑ] yazıtı, arka yüzündeki σφραγίς προέδρου Στεφάνου Σελευκείας (Seleukeia'nın metropoliti Stephanos'un mührü) ibaresinde belirtilen Seleukeia'nın İsauria bölgesinde olduğunu göstermektedir.⁷¹

VIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlediğim Edirne mührünün sahibi olan Seleukeia metropoliti Theodoros ile 787 yılında Nicaea (İznik)'da toplanan konsil kayıtlarında katılımcı olarak bahsi geçen İsauria bölgesindeki Seleukeia'da metropolitlik yapan Theodoros'un aynı kişi olduğunu düşünüyorum. Bu mührün tüm özellikleri bakımından VIII. yüzyılın ikinci yarısını işaret etmesi, aynı yazılı kaynakların mührün sahibi Theodoros ile aynı yerde, aynı dönemde ve aynı isimle görev yapan bir rahipten bahsetmesi, görüşümü destekleyen delillerdir.

1895, s. 218, 219; N. P. Lichačev, *Istoriceskoe Znacenie italo-greceskoj ikonopisi: Izobrazenija Bogomatera v prozvedenijah italo-greceskih ikonopiscev i ih vlijanie na kompozicii nekotoryh proslavlennyh russkih ikon*, St. Petersburg, 1911, no: 8; V. Laurent, *age.*, c. V/2, no: 1546.

⁶⁹ V. Laurent, *age.*, c. V/2, no: 1548; E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. V, no: 6.26; W. Seibt ve L. Zarnitz, *age.*, no: 3.2.2.

⁷⁰ Latince bir terim olan *ōrāns*, bir figürün genellikle ayakta, dirsekler bedenini iki yanına bitişik ve elleri yana doğru uzanmış ve yukarıda (el ayası görünecek şekilde) açık şekilde dua etme ya da Tanrı'ya yakarma duruşunu ifade etmek için kullanılmaktadır. III. yüzyıla ait pagan ve Hıristiyanlara ait sarkofagos ve katakomblarda sıklıkla kullanılması erken devir Hıristiyan sanatında çokça tercih edildiğini göstermektedir. Bkz. *ODB*, c. III, s. 1531.

⁷¹ J.Cl. Cheynet, T. Gökyıldırım ve V. Bulgurlu, *Les sceaux byzantins du Musees archæologique d'Istanbul*, İstanbul, 2012, no: 6.58.

5) Nicholas Serblias, Tarsos ve Seleukeia'nın kensor,⁷² kritēs⁷³ ve megas kourator'u⁷⁴ (XI. yüzyıl)

Envanter no: 1997 Bulunduğu yer: - El Koyma (Edirne Ağır Ceza Mahkemesi) (20.02.1991) Ölçüsü: Çap: 27 mm. Kalınlık: 2 mm. Ağırlık: 9.80 gr. Yayınlanmamış. Paraleli: Zacos koleksiyonu (Bibliothèque National de France/BnF), no: 564. Yayın: J.Cl. Cheynet, *Sceaux de la collection Zacos*

⁷² Kensor (κένσωρ), idarî personel içinde yer alan, hukuk bürosunda çalışan ve nüfus işleriyle ilgilenen memur idi. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 325.

⁷³ Kritēs (κριτής) (çğ. κρίται), hâkim. Bizans başkentindeki yüksek mahkemeler, eparchos (ἐπαρχος), quaestor epi ton deëseon (κοιμιστωρ ἐπὶ τῶν δεήσεων) gibi görevlilerin idaresi altındaydı. Ancak bu görevliler hukukçu olmadıklarından duruşmalar esnasında meslek erbabı olan kritēsler'in görüşlerini alırlardı. X.-XI. yüzyıllarda kritēslerin eyaletlerde yöneticilik sorumluluklarının da olduğu görülüyor. X. yüzyılda yüksek mahkemelerin başı olarak hipodromda görev yapan krites tou velou/velum hâkimi (κριτής τοῦ βήλου) ve kritēs tou hippodromou/hippodrom hâkimi (κριτής τοῦ ἵπποδρόμου) gibi memurlar yaratıldı. Bkz. J.B. Bury, *a.g.m.*, s. 69-78; N. Oikonomides, *age.*, s. 319, 322. Latince bir terim olan velum, tente, perde, örtü anlamlarına gelir. Hippodromun bir bölümünde kurulan Bizans mahkemeleri, velum ile kendilerine ayrılan bir yerde görevlerini ifa ederlerdi. Mahkeme üyeleri, unvan olarak görev yaptığı yerle alakalı olarak "hippodrom hâkimi" ya da "velum hâkimi" olarak anılmışlardır. N. Oikonomides, *age.*, 322vd.; *ODB*, c. III, s. 2157.

⁷⁴ Kourator (κουράτωρ) ve kourator tou ktēmatos (κουράτωρ τοῦ κτήματος), VI. yüzyıldan itibaren imparatorluğa ait devlet arazinin idaresini kontrol etmekle yükümlü görevli olan mali bürokratları. VII. yüzyılda önemleri iyice arttı. Bkz. D. Feissel, "Magnus, Megas et les curateurs de 'maisons divines'", *Travaux et Memoirs*, c. IX (1985), s. 465-476. Arazilerin büyüklüğünü, vergi gelirleri ile ilgili mali kayıtları kontrol eder ve devlet arazisini geniş toprak sahibi aristokrasinin olası müdahalelerinden korurdu. Philotheos'un Kletorologionu (899), çok çeşitli kurumlarda ve kademelerde görevli 'kourator'dan söz etmektedir. Bizans memurlar hiyerarşisinde bu sınıfın en yüksek iki âmiri, önem, yetki ve sorumluluklar bakımından birbirine eşit olan megas kourator (μέγας κουράτωρ) ve Mangana Kouratoru/kourator tōn Manganōn (κουράτωρ τῶν Μαγγάνων) idi. Daha aşağı kademede bulunan, saraylarda, eyaletlerde, imparatorluk mülklerinde, kilise ve farklı üretim birimlerdeki kouratorlar (ve episkeptēsler) bu iki yüksek malî bürokrata bağlıydı. Kourator için bkz. *ODB*, c. II, s. 1156. Bu alt düzey kouratorlar ile episkeptēsler arasındaki ayırım belirsizdir. Bkz. J.Cl. Cheynet, "Épiskeptitai et autres gestionnaires des biens publics (d'après les sceaux de l'IFEB)," *Studies in Byzantine Sigillography*, c. VII (2002), s. 92, not. 25 ve 26. Kourator tou ktēmatos [ktēma (κτήμα): çiftlik, mülk] ise (binek hayvanı ve yük taşıyan katırların yetiştirildiği) Metaton (çğ. metata) kurumunda doğrudan logothetēs tōn agelōn (λογοθέτης τῶν ἀγέλων)'a, başka bir deyişle merkezi hazineye (sakellon) bağlı olan malî bürokratları. Bkz. J.B. Bury, *age.*, s. 100-102, not. 4; F. Dölger, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, besonders des 10. und 11. Jh.*, Leipzig, 1927, s. 39 vd.; I. Sevçenko, "Inscription Commemorating Sisinnios, 'Curator' of Tzurulon (A.D. 813)," *Byzantion*, c. XXXV (1965), s. 569 vd., özellikle 570, not. 1; N. Oikonomides, *age.*, s. 318; N. Oikonomides, "L'évolution de l'organisation administrative de l'Empire byzantin au XIe siècle (1025-1118)," *Travaux et Mémoires*, c. VI (1976), s. 138-139; Kourator/ megas kourator mühürleri için bkz. G. Zacos, *age.*, c. I, no. 130, 181, 288, 849; V. Bulgurlu, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans Kurşun Mühürleri*, İstanbul, 2007, s. 110; *ODB*, c. II, s. 1155-1156.

EDİRNE MÜZESİ'NDEKİ BİZANS KURŞUN MÜHÜRLERİ

(Bibliothèque nationale de France) se rapportant aux provinces orientales de l'Empire byzantin, Paris, 2001, no. 44; Benzeri: Theodorides koleksiyonu [1060lı yıllara (muhtemelen 1062 sonrası)]. Yayın: J.Cl. Cheynet ve Theodoridis, *Sceaux byzantins de la collection D. Theodoridis. Les sceaux patronymiques*, Paris, 2010, no: 187; A. Wassiliou-Seibt, “Der Familienname Serblias und seine Träger in Byzanz. Eine prosopographisch-sigillographische Studie”, ed. J.Cl. Cheynet ve C. Sode, *Studies in Byzantine Sigillographie*, c. XI (2012), s. 44. Edirne ile Theodoridis koleksiyonlarındaki iki mühür arasında küçük bir nüans vardır. Theodorides mühüründeki yazıtta kourator terimi KOVPATOP ve Edirne mühüründe ΚΗΡΑΤΩΡ şeklinde yazılmıştır.

Ön yüz: Aziz Nicholas, ayakta, cepheden, chiton giymiş, sol elinde İncil tutuyor; figürün her iki yanındaki boşluklarda, dikey yazıt: [O AΓΓ]OC [NΙ]ΚΟΛΑΟ.: Ὁ ἅγιος Νικόλαος (Aziz Nikolas). İnci bordür.

Foto: Nilgün Elam 1997a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 1997b (Arka yüz)

Arka yüz: Yedi satır yazıt. İnci bordür.

ΝΙΚΟΛΑ,|Κ]ΕΝCΩΡ|ΚΡΙΤ,ΚΑ[ΙΜ|ΚΗ]ΡΑΤΩΡ|[Τ]ΑΡCΗCCE|[ΛΕΝ]Κ,ΟCΕΡ
|[ΒΛ]ΙΑC

Açılımı: Νικόλαος κένσωρ κρίτ(ής) καὶ μ(έ)γ(ας)] κουράτ[ωρ] Ταρσοῦ <καὶ> Σελευκία(ς) ὁ Σερβλίας

Anlamı: Nikolaos Serblias, Tarsos ve Seleukeia'nın kensoru, kritēsi ve kouratoru

Serblias ailesi, aile isminin etimolojisi bakımından Slav asıllıdır. Konstantinos Porphyrogennetos, Sırların Bizans arazisinde yerleştiği bölge için “τὰ Σέρβλια (kuzey Yunanistan'daki Servia) ve “Σέρβλια” isimlerini

kullanmaktadır. Ailenin köken olarak bu bölgeden geldiği düşünülmektedir.⁷⁵ XI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadarki dönemde kaynaklarda Serblias ailesiyle ilgili birçok habere rastlanmaktadır. Serblias ailesi, XI. ve XII. yüzyıllarda imparatorluğun başkentteki ve taşradaki idarî bürolarında görev yapmış pek çok sivil bürokrat yetiştirmiştir. Aile üyeleri hakkındaki en fazla veri yazılı kaynaklardan⁷⁶ çok günümüze kadar ulaşan mühürlere gelmektedir. Sigillografik kaynakların bu katkısı sayesinde aileden başkent bürolarında çalışmış üç kritēs'in (hâkim) çıktığını öğreniyoruz.⁷⁷ Leon Serblias, İmparator IX. Konstantinos Monomachos (1042–1055)'un politikasının takipçisi olduğunda kariyerinin zirvesine ulaştı. İberia (Gürcistan)'ya giderek Bizans idaresi altına alınan bu yeni araziye (asker ve vergi düzenlemeleri bazında) geleneksel "Themalar Rejimi"ne tabi hale getirdi. Böylece bir önceki yüzyılın sonunda zaten başlayan bu süreç onun çalışmaları sayesinde tamamlandı. Protospatharios onursal unvanını taşıyan ve İtalya'daki Longobardia Theması'nda⁷⁸ kommerkiarios olan Stephanos⁷⁹ ve özellikle Petros, Leon Serblias'ın öncül ve çağdaşı olan aile üyeleri arasındadır. Özellikle Petros Serblias'a ait birçok mühür günümüze kadar ulaşmıştır. Bu mühürlerde görülen unvan ve makamlar onun iyi bir kariyer yaptığının da kanıtlarıdır. Petros, hypatos⁸⁰ onursal unvanıyla Seleukeia Theması'nda⁸¹ velum hâkimi

⁷⁵ A. Wassiliou-Seibt, "Der Familienname Serblias und seine Träger in Byzanz. Eine prosopographisch-sigillographische Studie," ed. J.Cl. Cheynet ve C. Sode, *Studies in Byzantine Sigillographie*, c. XI (2012), s. 35.

⁷⁶ Anna Komnena, *Alexias*, c. I, ed. L. Schopen, Bonn, 1839, s. 263.

⁷⁷ A. Wassiliou – Seibt, *agm.*, s. 35-55, özellikle s. 47, no: 13, s., no: 15, s. 48, no: 21.

⁷⁸ IX.-X. yüzyıllarda, Bizans İmparatorluğu'nun güneydoğu İtalya'da elinde tuttuğu arazide bulunan bir thema idi. Bkz. *Costantino Porfirogenito De Thematibus*, s. 181; *ODB*, c. II, 1249–1250.

⁷⁹ G. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, Paris, 1884, s. 218.

⁸⁰ Hypatos (ὑπάτος) (Lat. consul), geçmişi Roma'nın kuruluş tarihinden bile eskiye dayanan geleneksel aristokrat ailelerden gelen senato üyelerine verilen bir unvandı. VI. yüzyıldan itibaren eski önemini yitirdi. IX. yüzyılda protokoldeki yeri yedinci sıra idi. Bu unvana layık görülen kişilere sembolik olarak bir diploma verilirdi. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 102. Bu tarihten itibaren orta derecede rütbeli sivil bürokratların mühürlerinde rastlanan bu unvan, X. yüzyıldan itibaren adli yetki ve sorumlulukları olan memurlara verilmeye başlandı. XI. yüzyılda belli bir makama tekabül etmeyen onursal bir unvana dönüştü. XII. yüzyıldan itibaren ortadan kalktı. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 325.

⁸¹ Seleukeia Theması için bkz. *TIB*, c. V, s. 403; *Costantino Porfirogenito De Thematibus*, ed. Pertusi, Vatican city, 1952, s. 147–148; N. Oikonomides, *age.*, s. 250.

(kritēs)⁸² ve vestarchēs onursal unvanıyla Thrakesion Themasi'nda⁸³ velum hâkimi oldu.⁸⁴ Daha sonra magistros yapılarak terfi ettirildi. Hellas ve Peloponnēssos Themasi⁸⁵ hâkimi (kritēs) ile Opsikion⁸⁶ Themasi'ndaki mevkidaşının suçlamaları üzerine tutuklandı. Aynı aileden Michaēl, 1029 yılına kadar Thessaloniki Themasi'nda⁸⁷ hâkimlik yaptı. Leon Serblias, 1040/1080 yılları arasına tarihlenen bir kurşun mühürde magistros, 1048 yılına tarihlenen bir başka mühürde ise İberia ve Mesopotamia anagraphēus

⁸² G. Schlumberger, *age.*, s. 270-271. Cheynet, Petros'un Seleukia Themasi'nin idaresine atanma konusuna Nicholas kadar ilgi gösterdiğine dikkat çekmektedir. Bkz. J. Cl. Cheynet, *Sceaux de la collection Zacos (Bibliothèque nationale de France) se rapportant aux provinces orientales de l'Empire byzantin*, Paris, 2001, s. 85-88, özellikle 87, not. 172.

⁸³ VIII. yüzyılın ortalarında temelleri atılan Thrakesion Themasi, antik İonia (geç Roma imparatorluk çağındaki Provincia Asiae/Asia eyaleti), Lydia, Karia'nın kuzey yarısı ve kısmen Phrygia Pacatiana arazisine yayılmıştı. Bkz. *Constantino Porfirogenito De Thematibus*, ed. A. Pertusi, Vatican City, 1952, s. 124-125; *ODB*, c. III, s. 2080.

⁸⁴ Vente Münz Zentrum, c. LXXVI (1993) no: 85. Bu eserde mührün sahibinin ismi Petronas olarak okunduğuna dikkat çeken Cheynet, Bibliothèque Nationale koleksiyonunda bulunan ve tıpatıp aynı özelliklere sahip bir mührün [Zacos koleksiyonu (BnF) no: 565] verilerine dayanarak ismin daha doğru bir önermeyle Petros olarak okunması gerektiğini belirtmektedir. Bkz. J.Cl. Cheynet, *age.*, s. 87, not. 173

⁸⁵ Hellas bölgesinin Yunanistan'ın güneyindeki Thermopylai ve Peloponnēssos'a karşılık geldiği düşünülmektedir. Nitekim yöre sakinleri bazen Helladikoi (Hellaslı) olarak adlandırılırdı. Bkz. P. Charanis, *Studies on the Demography of the Byzantine Empire, Collected Studies*, London, 1972, pt. XVII (1953), s. 615-620. Hellas, Peloponnēssos'un kuzeybatısındaki Achaia bölgesiyle de özdeşleştirmektedir. Thema'nın IX. yüzyıl başlarında kurulduğu kabul edilmektedir. Kapsadığı alan, tartışmalı bir konudur. Charanis, Orta Yunanistan'ın sadece doğusundaki arazinin Hellas'a dâhil olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. P. Charanis, *age.*, pt. XVIII (1955), s. 172-76; Zakythinos, Thessalia ve Peloponnēssos bölgelerinin de themaya dâhil olduğunu iddia etmiştir. VIII. yüzyılın sonunda Orta Yunanistan'ın doğusuyla sınırlı olan Hellas Themasi'nin merkezi (bir stratēgos'un ve bir kritēs'in görev yeri olan) Thebai idi. IX.-X. yüzyılda, Hellas stratēgosu, hiyerarşide Batı'daki Peloponnēssos, Nikopolis ve Kibyrrhaiotai themalarındaki mevkidaşlarının altında idi. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, 105.12-15. X. yüzyılın başlarında themanın idaresi, zaman zaman Peloponnēssos'unkiyle (muhtemelen askerî zorunluluklarla) birleştirilmiştir. 1205 yılından sonra arazisinin çoğu Latin kökenli Atina dükaliğının yetkisi altına girdi. Bkz. *ODB*, c. I, 911. Hellas ve Peloponnēssos Themasi için bkz. *Costantino Porfirogeniti De Thematibus*, s. 172-173; A. Avramea, *Η Πελοπόννησος από τον 4^ο ως τον 8^ο αιώνα: Αλλαγές και συνέχεια (The Peloponnese from the 4th to the 8th century: Changes and continuity)*, Athens, 2012, s. 57-67, 135-145, 146-166, 166-210, 211vd.; J. Koder, ve F. Hild, *age.*, c. I, s. 57-59; Peloponnēssos için bkz. *ODB*, c. III, s. 1620-1621.

⁸⁶ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. III, no: 39.16.

⁸⁷ IX. yüzyılın başlarında kurulan Thessaloniki Themasi, başkenti Thessaloniki (Selanik) dışında Beroia, Edessa, Dion, Hierissos, Moglena, Diokletianopolis ve Servia kentlerini kapsıyordu. Thema hakkında Bkz. *Costantino Porphyrogenito De Thematibus*, s. 168-169; N. Oikonomides, *age.*, s. 352; *ODB*, c. III, s. 2071-2073; W.T. Treadgold, *age.*, s. 29.

olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁸ Leon'un babası olan Nicholas Serblias, 1062 yılında Boleron, Strymon ve Thessaloniki Themasi⁸⁹ hâkimi (kritēs)⁹⁰ idi.⁹¹ Nicholas Serblias'ın adı, ön yüzünde ayakta duran Aziz Nicholas figürünün bulunduğu Bibliotheque National de France (BnF) koleksiyonundaki bir mühürde Hippodrom ve Velum hâkimi olarak anılmaktadır.⁹² Bu önemli unvan ve görevler, Bizans geleneklerine uygun olarak Serblias ailesinin üyeleri arasında birinden diğerine aktarılmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse; Thrakia ve Makedonia praitoru Georgios Serblias'un mührü (1080

⁸⁸ Alexandra Seibt, Leon'un yanı sıra Serblias ailesinin birçok üyesine ait mühürleri yayınlamıştır. Bkz. A. Wassiliou-Seibt, *agm.*, s. 39.

⁸⁹ Boleron ve Strymon, Makedonia Themasi'na bağlı iken IX/X. yüzyılda bağımsız bir thema olarak ayrıldılar. Boleron, Strymon ve Thessalonike Themasi için bkz. Σ. Κυριακίδης, "Το Βολερὸν," *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, c. III (1934), s. 289-494; E. Chatziantoniou, "The kritai / praitores of Boleron, Strymon and Thessalonike," *Βυζαντινά*, c. XXXIV (2015-2016), s. 313 vd.; P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'histoire et d'archéologie*, Paris 1945), s. 159vd.; Θ. Παπαζώτος, "Σημειώσεις στο 'Βολερὸν' του Στ. Κυριακίδη. Μερικά νέα στοιχεία," *Θρακική Επετηρίς*, c. II (1981), s. 233-243; Χρ. Κυριαζόπουλος, *Η Θράκη κατά τους 10^ο -12^ο αιώνες. Συμβολή στη μελέτη της πολιτικής, διοικητικής και εκκλησιαστικής της εξέλιξης*, Θεσσαλονίκη, 2000, s. 207vd.; A. Gkoutzioukostas, "Judges of the velum and judges of the hippodrome in Thessaloniki (11th c.)," *Βυζαντινά Σύμμεκτα*, c. XX (2010), s. 67-84; Σ. Γεωργίου, "Ο βέστης και πραιτωρ πάσης Θεσσαλονίκης Μιχαήλ. Παρατηρήσεις για τη διοίκηση της Θεσσαλονίκης στα τέλη του ΙΑ' αιώνα," *Βυζαντινά*, c. XXX (2012), s. 195-209. A. Gkoutzioukostas, "Remarks on the kritai and the judicial and fiscal units of Boleron, Strymon and Thessalonike (11th century)", *Archive del'Athos, Paris, 1945-2015. Reading the Archives of Mounth Athos, Symposium dedicated to the 70th anniversary of the series*, Athens, s. 18-20.11.2015.

⁹⁰ Themalarda X. yüzyılın ikinci yarısı/sonundan itibaren eyaletlerin sivil idarecileri olarak görev yapan hakimler ya da praitorlar hakkında bkz. H. Glykatzi – Ahrweiler, "Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles," *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)*, c. 84 (1960), s. 51, 52, 67vd., 88, 90; M. Γρηγορίου - Ιωαννίδου, Παρακμή και πτώση του θεματικού θεσμού. Συμβολή στην εξέλιξη διοικητικής και στρατιωτικής οργάνωσης του Βυζαντίου, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1985, s. 73-75; B. Krsmanovic, *The Byzantine province in change (On the threshold between the 10th and the 11th century)*, Belgrade / Athens, 2008, s. 206-207; Kritēs (hâkim) ve praitor unvanlı memurlar görev ve yetkileri bakımından birbirleriyle eşitti. Bkz. Glykatzi-Ahrweiler, *age.*, s. 75-76; A. Gkoutzioukostas, "Judges of the velum and judges of the hippodrome in Thessalonike (11th c.)," *Βυζαντινά Σύμμεκτα*, c. XX (2010), s. 67, 78-79.

⁹¹ *Actes d'Iviron*, vol. II, ed. J. Lefort ve N. Oikonomidès -D. Papachryssanthou vd., Paris, 1985-1995, no: 34 (annum 1062). Ayrıca kritēsler listesi için bkz. Appendix, no. 3, 12, 16-18; E. Hatziantoniou, "The kritai / praitores of Boleron, Strymon and Thessalonike," *Βυζαντινά*, c. XXXIV (2015-2016), s. 115.

⁹² V. Laurent, *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin*, c. II. *L'administration centrale*, Paris, 1981, no: 842.

yılı civarı),⁹³ (Tarsos ve Seleukeia kritēs ve kouratoru (Georgios) Serblias (1085 yılı civarı)'ın⁹⁴ ve Thrakia ve Makedonia praitoru Georgios Serblias'ın mühürleri⁹⁵ aile üyelerinin XIII. yüzyılın ortalarına kadar bu durumun bahsettiği yüksek itibar ve statüye sahip olmaya devam ettiklerini göstermektedir.

Nicholas'ın kritēs unvanına eşlik eden diğer unvanlarının gösterdiği üzere Seleukeia ve Tarsos'ta adlî ve idarî sorumlulukların verilmesi, XI. yüzyıl sonunda özellikle Selçuklu ve Bizans birlikleri arasında 1048 yılında meydana gelen Pasinler savaşı gibi⁹⁶ Bizans'ı Anadolu'nun doğusunda alarma geçiren olağanüstü gelişmelere bağlanabilir. Nitekim bir Selçuklu öncü birliğinin İkonion (Konya)'dan Kilikia bölgesine indiği 1060 yılında İsauria bölgesinin Seleukeia ile İkonion arasındaki iç kesimleri Ermeni prensleri tarafından işgal edilmişti. Bu gibi olağanüstü koşulların⁹⁷ Bizans idaresini Seleukeia'yı olağanüstü yetkileri haiz görevlilere emanet ettikleri idarî düzenlemelere zorlamış olmalıdır.

Anadolu'nun güney kıyılarında bulunan Seleukeia ve Tarsos'un kensoru, kritēs (hâkim)i ve megas kouratoru Nicholas Serblias'a ait bir mührün görev yerine son derece uzak olan bir coğrafyada (Edirne) bulunması ne anlama gelebilir? Ailenin kökeninin kuzey Yunanistan'a dayanması, Nicholas'ı imparatorluğun Batı arazisine bağlayan ve ailevi yazışmalarını bu bölgeye yönlendiren başlıca neden olmalıdır. Mührün Edirne civarında bulunması, XI. yüzyıl Thrakia ve Makedonia praitoru olan akrabası Georgios Serblias ile olan iletişim halinde olduğunu da gösterebilir. Son olarak, tüm görev unvanlarının sıralandığı bir mührü kullanmayı tercih etmesi, Nicholas'ın Adrianopolis'teki bir yetkiliye (muhatapı akrabası olsun ya da olmasın) gönderdiği resmî dokümanın güvenilirliğini sağlama endişesinden kaynaklanmış da olabilir.

6) Michaël Kotradia Başpiskoposu (X./XI. yüzyıl)

Envanter no: 2005 Bulunduğu yer: Edirne? El Koyma (20.02.1991)
Ölçüsü: Çap: 27 x 23 mm. Kalınlık: 5 mm. Ağırlık: 7.10 gr. Yayınlanmamış.
Paraleli:

⁹³ I. Jordanov, *Corpus of Byzantine seals from Bulgaria*, vol. II: *Byzantine Seals with Family Names*, Sofia 2006, s. 369.

⁹⁴ I. Jordanov, *age.*, c. II, s. 369.

⁹⁵ A. Wassiliou-Seibt, *agm.*, s. 54, no: 27.

⁹⁶ İoannes Skylitzes, *age.*, s. 452.60-62; A.D. Beihammer, *Byzantium and the Emergence of Muslim-Turkish Anatolia, ca. 1040-1130*, New York, 2017, s. 79.

⁹⁷ Michaël Attaliatēs, s. 137vd., *İoannēs Skylitzēs Continuatus (H Συνέχεια της Χρονογραφίας του Ιωάννου Σκυλιτσή)*, E. Th. Tzolakēs, Thessaloniki, 1968, s. 138.6-16.

Ön yüz: Aziz Nikolaos büstü, cepheden, haleli. Sağ ve solda monogram.
Θ NI- ΚΟΛ, Ὁ ἅγιος Νικόλαος (Aziz Nicholas)

Foto: Nilgün Elam 2005a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 2005b (Arka yüz)

Arka yüz: Beş satır yazıt. İnci bordür.

+ ΘΚΕΒ, R, | [M] ΙΧΑΗΛ | ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟ[Π]Ω ΚΟΤ[ΡΑ] | ΔΙΑC

Açılımı: Θεοτόκε β(οήθει) Μιχαήλ ἀρχιεπισκόπῳ Κοτραδίας

Anlamı: Theotokos, Kotradia başpiskoposu Michaël'e yardım et!

Kotradia (Κότραδα, Κότραδς, Κοτραδία), Toros sıradağlarının üzerinde Gazipaşa (Selinus)'nın 36 km kuzeyinde bulunan ve kalıntıları bugün de görülebilen bir kenttir. M.S. III. yüzyıla ait epigrafik kaynaklarda bahsi geçen Kotradia, yazılı kaynaklarda V./VI. yüzyıllarda İsauria'daki kentlerden biri olarak anılmaktadır⁹⁸. Kotradia'nın İmparator I. Justinianos (527-565) zamanında bir piskoposluk merkezi olduğu tahmin edilmektedir. Kotradia, Bizans kiliseler hiyerarşisi için en önemli kaynak olan Notitia Episcopatum'da sürekli olarak İsauria bölgesinde autokephalous⁹⁹

⁹⁸ L. Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg, 1984, s. 295.

⁹⁹ Autokephalous (αυτοκέφαλος), Bizans Kilisesi Kanonu'nda ve Notitiae Episcopatum'da, kendi yöneticisini (kephalē: baş) seçme hakkına sahip olan bir kilisenin kendi içindeki idari birimleri (διοίκησις/diocese) tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu birimlerin başındaki piskoposlar, en eski ilk beş Patrikhaneden bağımsız olarak, tamamen kendi kendini yönetiyordu. Bu uygulamaya VI. yüzyılda zaten geçilmişti. IV. yüzyılda Patrikhane'nin merkezileşmesinden önce, tüm eyaletlerdeki dini liderler ya da metropolitler, aslında autokephalous (özerk) idi ve kendi kilise meclisleri (sinod) tarafından atanmaktaydı. Autokephalous statüsü ya ökümenik bir konsil (431, Kıbrıs), ya bir imparatorluk kararı (X. yüzyılda Bulgaristan) ya da İberia (Gürcistan) kiliseleri gibi VIII. yüzyılda ana kilisenin önerisiyle belirlendi. Kıbrıs ve Bulgaristan'ın özerk kiliseleri, kiliseler hiyerarşisinde beş patrikten sonra geliyordu. Bkz. *Hierocles Synecdemus et Notitia Graecae Episcopatum*. *Accedunt Nili Doxaoatrii Notitia Patriarchatum et Locorum Nomina Immutata*, ed. G. Parthey, Berlin, 1866, s. 284-286. Söz konusu dini liderler, genellikle makam yerleri metropolis

statüsündeki bir başpiskoposluk olarak anılmaktadır.¹⁰⁰ Kent, Pseudo-Kodinos'un "Makamlar Kitabı"nda bir başpiskoposluk merkezi olarak geçmektedir.¹⁰¹

Kotradia'nın bilinen ilk başpiskoposu Alexandros (Ἀλέξανδρος) 680/681 yılında Konstantinopolis'te toplanan ökümenik konsile kenti temsilen katılmıştır. 692 yılında başkentte toplanan Quinisextum Konsili'nde Kotradia'yı başpiskopos Theodoros (Θεόδωρος) temsil etmiştir. Kent, II. Nicaea (İznik) konsilinde (787) başpiskopos Eustathios (Εὐστάθιος) tarafından temsil edilmiştir. Kotradia, 1054 yılında patrik Michaël Kerularios riyasetinde başkentte toplanan ve Konstantinopolis ile Roma Kiliselerini Şizma (ayrılık)'ya götüren sinodda başpiskopos Leon (Λέων)'un şahsında temsil edilmiştir.¹⁰²

Kotradia Başpiskoposu Michaël'e ait Edirne mührü, bildiğim kadarıyla günümüze ulaşan yegâne Kotradia mührüdür. Bu açıdan tek ve özeldir. İsaوريا bölgesindeki Kotradia kentinin başpiskoposunun makam unvanının bulunduğu bir mührün coğrafi olarak çok uzak bir bölgedeki Edirne kenti civarında ele geçmiş olması, bu rahibin Batı'daki bir mevkidaşı ile ya da Adrianopolis metropoliti ile herhalde dinsel meselelerle ilgili olarak irtibat halinde olduğunu göstermektedir.

7) İoannēs (?) Seleukeia kommerkiarios'u (X./XI. yüzyıl)

Envanter no: 2010 Bulunduğu yer: - El Koyma (20.02.1991) Ölçüsü: Çapı: 23 x 26 mm Kalınlık: 4 mm Ağırlığı: 9.50 gr. Yayınlanmamış. Paralelleri: DO 55.1. 2401; Fogg 1777. Yayın: E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, age., c. V, no. 6.18.

olarak adlandırılan büyük imparatorluk kentleri olan metropolit ya da başpiskopos unvanını ya da zaman zaman patrik unvanını taşırlardı. İlk kelime anlamının yanı sıra, bu terim aynı zamanda, hemen üstündeki amiri patrik olan, kendisine bağlı yardımcı piskopos bulunmayan sınırsız sayıdaki kent piskoposunu tanımlamak için de kullanıldı. Bu rahiplerin kurşun mühürleri bu bilginin kanıtlarıdır. Bkz. V. Laurent, age., c. V/1, no: 817-870. Bu piskoposlar, rütbe ve öncelik bakımından protokolde metropolitlerden sonra gelmelerine rağmen, metropolitlere bağlı değildiler. Bkz. ODB, c. I, s. 234-235; V. Laurent, age., c. V/2, no: 1478-1510.

¹⁰⁰ Konstantinos Porphyrogennitos, *De provinciis regni byzantini, liber secundus, Europa*, ed. T.L.F. Tafel, Tübingen, 1847, s. 45, no: 30; *Notitia Episcopatum*, ed. J. Darrouzes, Paris, 1981 (Kotrada, Kotradis, Kotradia, İsaوريا başpiskoposu, 126, 138, 156, I.65, 2.69, 3.85, 4.66, 5.70, 7.91, 8.106, 11.126, 12.123, 14.108, 15.153, 16.113, 18.133). Kotrada için ayrıca bkz. *TIB*, c. V, s. 320-321 ve *TIB*, c. VIII/2, s. 79, 487, 587.

¹⁰¹ Pseudo-Codinus, age., s. 327, no: 30.

¹⁰² *Edictum Pseudosynodi Constantinopolitanae: Acta et Scripta quae de Controversis Ecclesiae Graecae et Latinae Saeculo undecimo composita extant*, ed. C. Will, Lipsiae et Marburgi, 1861, s. 168.16.

Ön yüz: Aziz Nikolaos büstü, cepheden, haleli. Haçlı piskopos kıyafetli. Sağ eli takdis vaziyetinde. Sol elinde İncil tutuyor. Solda Θ|N|I. Sağda Κ|I|O|Λ, : Ὁ (ἅγιος) Νικόλα(ος) (Aziz Nikolaos). İnci bordür.

Foto: Nilgün Elam 2010a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 2010b (Arka yüz)

Arka yüz: Dört satır yazıt. İnci bordür.

ΘΚΕ ya da ΚΕ R,Θ,[IΩA]NNHKOV|MEPKI[A]|P,V|CELE[V]|KHAC

Açılımı: Θεοτόκε ya da κύριε β(οή)θ(ει) Ἰωάννη κουμερκ(ιαρίφ) Σελευκήας (sic.)

Anlamı: Theotokos ya da Tanrım, Seleukeia kommerkiarios'u İoannēs'e yardım et!

Σελευκεία(ς) olarak yazılması gereken Seleukeia yer adının yanlışlıkla Σελευκήα(ς) olarak yazıldığı görülmektedir.

Mühürde adı geçen Seleukeia kenti ve içinde bulunduğu bölge, İmparator I. Romanos Lekapenos (920-944) döneminde thema statüsü verilene kadar (ykl. 927-934) Kibyrraiotai Theması'na¹⁰³ bağlı olan bir kleisoura (κλεισούρα) idi. Başka bir deyişle, kleisourarches (κλεισουράρχης) unvanlı bir komutanın idaresi altında olan alt birim idi.¹⁰⁴ İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennitos (913-959)'un De Thematibus adlı eserine göre; thema arazisi, kara ve sahil bölgeleri olarak iki idare birime bölünmüştü.¹⁰⁵ Görev yeri Seleukeia Theması'nın başkenti olan Seleukeia (Silifke) kenti olan bir gümrük memuru olan İoannēs'in (üzerinde makam unvanı bulunan)

¹⁰³ Kibyrraiotai Theması için bkz. *ODB*, c. I, s. 1127.

¹⁰⁴ *TIB*, vol. V, Wien, 1990, s. 403; *Costantino Porfirogenito De Thematibus*, ed. Pertusi, Vatican city, 1952, s. 147-148; N. Oikonomides, *age.*, 250.

¹⁰⁵ *Costantino Porphyrogennito De Thematibus*, s. 147-148.

mührünün Edirne'de bulunmuş olmasının tek mantıklı açıklaması, önemli ticaret yolları üzerinde bulunan ve önemli bir gümrük kontrol istasyonu olan Adrianopolis'teki mevkidaşı ile meslekî amaçlı irtibat halinde olmuş olmasıdır.

8) Leon Vlangas Seleukeia stratēgos ve anagrapheus'u: [XI. yüzyılın ikinci yarısı (1050)]

Envanter no: 2015 Bulunduğu yer: - El Koyma (20.02.1991) Ölçüsü: Çap: 23 mm. Kalınlık: 3 mm. Ağırlık: 10.30 gr. Yayınlanmamış. Benzerleri: Münih Zarnitz koleksiyonu 564; Antakya Müzesi, no: 11175; Fogg Müzesi, no: 1316; Auction, *Studies of Byzantine Sigillography*, c. X (2010), s. 163; Sale Catalogue: Münz Zentrum 100, 818. Yayınlar: J. Cl. Cheynet, "Sceaux byzantins des Musées d'Antioche et de Tarse", *Travaux et mémoires*, c. XII (1994), no: 57; V. S. Šandrovskaja ve W. Seibt, *Byzantinische Bleisiegel der Staatlichen Ermitage mit Familiennamen*, 1. Teil, *Sammlung Lichacev – Namen von A bis I*, Wien, 2005, s. 68, n. 50; E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. V, no: 6.1.

Ön yüz: Beş satır yazıt. İnci bordür.

+ KER,[Θ,]|ΤΩΩΔ,|ΛΕΟΝΤ[Ι]|ΣΤΡΑΤΗ|ΓΩ··

Açılımı: + Κ(ύρι)ε (βοήθει) τῷ σῶ δ(ούλω) Λεόντι στρατηγῷ

Foto: Nilgün Elam 2015a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 2015b (Arka yüz)

Arka yüz: Dört satır yazıt. Yazıtın sonunda X ve kenar boşluklarında inci motifli süsleme. İnci bordür.

[Α]ΝΑ[Γ]ΡΑΦΕΙ|ΣΕΛΕΥΚΕΙ|ΑΤΩΒΛΑ|ΓΓΑ

Açılımı: ἀνα[γ]ραφεῖ Σελευκείας τῷ Βλάχγα Χ|_ . –

Anlamı: Tanrım, kulun Seleukeia stratēgosu (ve) anagrapheusu Leon Vlangas'a yardım et!

Mühürde biri ordudaki (stratēgos) bir makama ve diğeri sivil bürokrasideki (anagrapheus) bir makama tekabül eden bu unvanların birlikte kullanılması oldukça sıra dışı bir durumdur. Ancak, aslında XI. yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs ve Melitēnē (Malatya)'da doux ve katepanos¹⁰⁶ unvanlarını taşıyan üst düzey komutanların sivil yetkileri de vardı. Bu nedenle taşradaki personelin sivil ve askerî pozisyonlara ait unvanlar taşıması doğal karşılanmalıdır.¹⁰⁷ Nitekim bu durum XII. yüzyılda bir kural haline gelmiştir. Taşradaki idarecilere bahşedilen bu çifte rol, kentin dışarıdan gelen askeri bir tehdidin gölgesinde olağanüstü koşullarda olduğunu göstermektedir. Edirne mührü, ait olduğu devrin koşullarına uygun olarak Seleukeia kentinin idaresinin de olağanüstü yetkileri haiz görevlilerin elinde olduğunu göstermektedir.

Leon, stratēgos olduğunda, Seleukeia Theması'nın güvenliği Doğu'daki Antiochia Douxu'nun sorumluluğuna verildi. Bu yeni düzenleme, bu makamdaki şahısları malî konularda da yetki sahibi kıldı. Bizans yazılı kaynaklarına yansımayan Vlangas aile adı, yalnızca bu aileye mensup şahıslara ait kurşun mühürlerde ortaya çıkmaktadır. Leon dışında Vlangas ailesinin bir başka üyesi olan Michaēl de, yazışmalarına eşlik etmiş olan mühürlerde asekrētēs ve hâkim (kritēs) olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁸ Vlanga (Βλάχα), Konstantinopolis'teki "Eleutherios" adlı eski liman semtinde bir yer olarak geçmektedir. Cheynet, XII. yüzyılın kaynaklarında görünen bu yer adının bir şahıs adıyla bağlantısı olabileceğini belirterek vulgarize Yunanca'daki 'αὐλακα' kelimesinden gelebileceğini ve Vlangas hanesinin aile adını bu semte vermiş olabileceğini öne sürdü.¹⁰⁹

Anadolu'nun güney kıyısında bulunan Seleukeia'nın stratēgosu ve anagrapheusu olan Leon Vlangas'a ait bir mührün görev yerine son derece uzak olan Edirne'de bulunmasını nasıl yorumlayabiliriz? Leon'un Adrianopolis'e gönderdiği belgeye eşlik eden mührün üzerinde aile ismi ve tüm makam unvanlarına yer vermiş olması, kentte onu tanımayan bir

¹⁰⁶ Katepanos (κατεπάνος), X.-XI. yüzyıllarda ordudaki yüksek rütbeli komutanlara verilen unvandı. Derece olarak stratēgos ve doux'lara eşitti. İtalya'daki Bizans arazisinde askeri bölgelerin komutanları bu unvanla anılırdı. Antiochia bölgesinin komutanı katepanos unvanını taşıyordu. Katepanos'un astı stratēgos ve doux gibi topotērētēs idi. Bkz. N. Oikonomides, *age.*, 344; J.Cl. Cheynet, "Du stratège au duc," *Travaux et Memoires*, c. IX (1985), s. 186-187.

¹⁰⁷ J.Cl. Cheynet, *agm.*, s. 426, not. 86.

¹⁰⁸ J.Cl. Cheynet, "Sceaux byzantins des musées d'Antioche et Tarse," *Travaux et Memoires*, vol. XII (1984), s. 426, not. 86.

¹⁰⁹ R. Janin, *Constantinople byzantine*, Paris, 1964, s. 325; J. Cl. Cheynet, *agm.*, s. 426.

görevliye yetki ve sorumlulukları dâhilindeki meselelerle ilgili olarak hitap ettiğini tahmin edebiliriz.

9) Krinetēs patrikios basilikos protospatharios epi tou chrysotriklinou¹¹⁰: (IX. yüzyıl sonu - X. yüzyıl başı)

Envanter no: 2009.2A Bulunduğu yer: Edirne (?) El Koyma. Ölçüsü: Çap: 24 mm. Kalınlık: 2 mm. Ağırlık: 8.80 gr. Yayınlanmamış. Paraleli:

Ön yüz: Haç motifi. Çift sıra inci bordür. İçinde daha iri taneli inci bordür. Dairesel yazıt: + ΚΕΡΟΗΘΕΙΤΩCΩΔΟΝΛΩ.

Açılımı: + Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῶ δούλω.

Foto: Nilgün Elam 2009.2Aa (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 2009.2Ab (Arka yüz)

Arka yüz: Beş satır yazıt. Çift sıra inci bordür. Çifte bordür içinde daha iri taneli inci bordür.

+ ΚΡΙΝ|ΕΤΙΠΑΤΡΙ|ΚΙΩΡ,Α,CΠ|ΑΘ,ΕΠΙΤ,|ΧΡΥCΤ

Açılımı: Κρινέτι πατρικίω βασιλικῷ (πρῶτο)σπαθ(αρίω) ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου

Krinetēs, X. yüzyılda Bizans yazılı kaynaklarında sıkça adı geçen Ermeni kökenli bir aile ismidir.¹¹¹ Krinetēs'in Yunanca κρήνη (çeşme) kelimesinden

¹¹⁰ Epi tou Chrysotriklinou (ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου) için bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 196, 299; R. Janin, *age.*, s. 115-117; *ODB*, c. I, s. 455-456.

¹¹¹ Bkz. Theophanes Continuatus, *Chronographia*, ed. I. Bekker, Bonn, 1838, s. 107.19-21: “ὁ δὲ ἀνὴρ τῆς τῶν Κρινιτῶν κατήγετο γενεᾶς, χώρας τῆς τῶν Ἀρμενίων Ἀλέξιος τοῦνομα Μουσελέ τὴν ἐπονυμίαν.) [Adı Alexios soyadı Mousele olan bu adam, Ermenilerin ülkesinden, Krinetēslerin soyundan geliyordu]; Symeon Magister, *Annales (Χρονογραφία)*, ed. I. Bekker, Bonn, 1838, s. 733; Georgius Monachus, *Vitae Imperatorum Recentiorum (Βίοι τῶν Νέων Βασιλέων)*, ed. I. Bekker, Bonn, 1838, s. 893.

ve Ermenice bir yer adı (aslında bir kalenin adı olan) olan Krni'den geldiği yönünde iki farklı iddia öne sürülmüştür.¹¹² Bu aile ismi ile ilgili ilginç olan nokta, Krinetēs'in IX. yüzyıl veya daha öncesinde şahıs ismi olarak kullanılmış olması ve X. yüzyılda çok popüler bir isim olmasıdır.¹¹³ Eğer bir aile isminin ailenin atasının ilk isminden doğduğunu kabul edersek, bunun Bizans dünyasında çokça örneği vardır,¹¹⁴ bu durum, Krinetēs adlı bir şahsın ailenin kurucu atası olduğunu göstermektedir.

Bizans yazılı kaynakları, Krinetēs ailesinin birçok üyesi hakkında da bilgiler vermektedir.¹¹⁵ Bunlardan ilki olan Alexios-Mousele, İmparator Theophilos (829-842) tarafından bir süreliğine veliht olarak seçilen bir aristokrat ve generaldir. İmparatorun kızı Maria ile nişanlanarak imparatorun sonra en yüksek onursal unvan olan caesar unvanıyla onurlandırılmıştır. Alexios dışında beş şahsın daha Krinetēs aile adını taşıdığı bilinmektedir. Bunlar: Prokopios, Georgios, Arotas, Abessalom ve Paschalios'tur. Prokopios, imparator VI. Leon (886-912)'un çağdaşıdır. Prokopios, 889 yılında kendisi gibi Ermeni olan Kurtikēs ile birlikte imparatorluk ordusunun başına getirilmiş ve Bulgar kralı Symeon'a karşı girişilen savaş sırasında hayatını kaybetmiştir.¹¹⁶ Georgios Krinetēs, İmparator VI. Leon devrinde yaşamış bir diğer aile üyesidir.¹¹⁷

Arotas Krinetēs, VII. Konstantinos Porphyrogennitos'un De Administrando Imperio adlı eserinde bahsedilmektedir. Buna göre; Krinetēs,

¹¹² Bu konudaki literatür ve tartışmalar için bkz. N. Adontz, *agm.*, s. 538-540.

¹¹³ Krinetēs aile adıyla anılan şahıslar için bkz. PmbZ no: 24194 ve 24195, PmbZ no: 24199-24202.

¹¹⁴ Norman kökenli Rogerios ya da Raoul/Rhallēs ailesi, Türk kökenli Axouchos ve Kamytzēs aileleri bu adları taşıyan kurucu atalara dayandırılmaktadır. Bu aileler hakkında bkz. P. Gautier, "L'obituaire du typikon du Pantokrator" *Revue des études byzantines (REB)*, 27 (1969) s. 256; P. Gautier, "Le synode des Blachernes (fin 1094), *Etudes prosopographiques*," *REB* 29 (1971), s. 259; S. Fassoulakis, *The Byzantine Family of Raoul-Ral(l)es*, Athens, 1973, s. 1-2; Ch.M. Brand, "The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries," *Dumbarton Oaks Papers*, c. XLIII (1989), s. 1-25, özellikle s. 4-6; R. Shukurov, "Anataulai: a Turkic Family in Byzantine Service" *Vizantijskij Vremennik*, c. LXVI (2007), s. 194-207; R. Shukurov, *Byzantine Turks 1204-1461*, Leiden, 2016, özellikle s. 245, 277, 368, 399.

¹¹⁵ Krinetēs ismini taşıyan şahıslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. N. Adontz, "Les Taronites en Arménie et à Byzance" *Byzantion*, c. X, s. 2 (1935), s. 536-538.

¹¹⁶ Theophanes Continuatus, *age.*, s. 358; Georgios Monachus, *age.*, s. 853.13-18; Bkz. Symeon Magister, *age.*, s. 701. Bu Bizanslı yazarlar, söz konusu olaylara karışan Prokopios'un adını vermeden sadece aile adını yazmaktadır. Prokopios'un ismini sadece Kedrenos vermektedir. Bkz. Georgios Cedrenus, *Historiarum Compendium (Σύνοψις Ἱστοριῶν)*, c. II, ed. I. Bekker, Bonn, 1839, s. 254: "... καὶ Προκοπίον τὸν Κρηνίτην ..."

¹¹⁷ Theophanes Continuatus, *age.*, s. 369. Georgios Monachus, *age.*, s. 863. Symeon, ne Georgios'un ne de Basileios'un adını vermektedir. Bkz. Symeon Magister, *age.*, s. 708.

Peloponnēssos Theması¹¹⁸ stratēgosu iken Bizans idaresi altında yaşayan iki Slav topluluğu vergi ödemeyi reddederek isyan etmiştir. Arottras, bu isyanı hızla bastırılmış ve âsileri eskisinden daha ağır vergiler ödemek zorunda bırakmıştır. Bu gelişmelerden sonra onun 921 yılında Hellas Theması'na¹¹⁹ stratēgos olarak atanmıştır.¹²⁰ Arottras Krinetēs'in 913 yılında Konstantinos Dukas'ı destekleyen gruba katılan ve sonunda kör edilerek cezalandırılan

¹¹⁸ Peloponnēssos, Balkanlara Slav göçünden sonra imparatorluk kontrolü altında kalan bölgelerde kurulan Hellas Theması'nın bir parçasıydı. Peloponnēssos Theması'nın kuruluşu, yazılı kaynakların ilk stratēgosundan bahsettikleri 811 yılına tarihlenmektedir. Aslında, themanın temellerinin IX. yüzyıl başından önce atıldığını kanıtlayan bir mühür bulunmamaktadır. Bkz. E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. II, s. 6; W. Seibt, *Die Skleroi. Eine prosopographisch-sigillographische Studie*, Wien, 1976, no: 1 ve 2. Bkz. E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. II, s. 62. Ayrıca bkz. dipnot 117.

¹¹⁹ Hellas, VIII. yüzyılda henüz themaya dönüşmemişti, Anatolikon, Thrakesion ve Kıbrıraioton gibi henüz bir "strategia" idi. Nitekim Hellas Theması (Θέμα Ελλάδος) tabiri, mühürlerde daha sonra ortaya çıkmıştır. Bkz. E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. II, no: 8.5. Strategia, themaların stratēgos'un komutası altındaki askeri birliklerin yerleştirildiği bölgelerden idari birimlere dönüşmesi öncesinde oluşturulmuş bir yapıydı. Strategiaların tüm organlarıyla birlikte themalara dönüşmesi için birkaç yüzyıllık bir sürenin geçmesi gerekmiştir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. C. Zuckerman, "Learning from the Enemy and More," *Studies in "Dark Centuries"*, ed. W. Brandes vd., *Millennium*, c. II (2005), s. 127-134; Strategia mühürleri için bkz. G. Zacos ve A. Veglery, no: 254 ve no: 261; W. Seibt ve L. Zarnitz, *Das byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk*, no. 1-3-8; J.-Cl. Cheynet, "La mise en place des themes d'après les sceaux. Les stratēges", *Studies in Byzantine Sigillography*, c. X (2010), s. 9; Ch. Stavrakos, *Die byzantinischen Bleisiegel der Sammlung Savvas Kophopoulos: eine Siegelammlung auf der Insel Lesbos*, *Studies in Byzantine History and Civilization*, Turnhout, Brepols, 2010, s. 149-150. Başlarda Hellas, eski Achaia eyaletinin (başkenti Korinthos) Bizans idaresindeki kısımlarını içeriyordu. Peloponnēssos ayrı bir thema olunca Hellas, Korinth geçidinin kuzeyiyle sınırlı kalmıştır. Hellas Stratēgosu'nun merkezi, IX. yüzyılda (muhtemelen) Atina, X. yüzyılın ilk yarısında kesinlikle Thebai ve X. yüzyılın ikinci yarısında Larissa idi. Thema, daha küçük idarî birimlere ayrılmış ve XI. yüzyıl sonuna kadar kaynaklara yansımaya devam etmiştir. Bkz. E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. II, no. 8.54. Ancak, öte yandan, XI. yüzyılın sonu ile XII. yüzyılın başı arasında Hellas ve Peloponnēssos themalarının finansal ve malî otoriteleri protonotarios, praitor (hâkim) ve protopraitör seviyesinde birleştirilmiştir. Her iki themanın douxu ve megas douxlarına ait mühürler thema idarelerini birleştirme eğiliminde olduğunu belgelemektedir. Bkz. E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. II, no: 8.39; no: 8.32; no: 22.15, s. 22; J.-Cl. Cheynet, "Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du XIe siècle," *Travaux Memoires*, c. IX (1985), s. 192.

¹²⁰ Constantine Porphyrogennitus, *De Administrando Imperio (Πρός τόν υἱόν Ρωμανόν)*, c. I, ed. Gy. Moravcsik ve R.J.H. Jenkins, 2nd ed. Washington, 1968, s. 222, 234.33-34: "... συνέβη προβληθῆναι τόν πρωτοσπαθάριον Κρινίτην τόν Αροτραῦν στρατηγόν ἐν Πελοποννήσῳ, ... (protospatharios Arottras Krinetēs, Peloponnēssos stratēgosu olarak atandı)," s. 234.36-53 ve 234.55: "Τοῦ δὲ πρωτοσπαθαρίου Κρινίτου ἐν τῷ θεμάτι μεταθέντος Ἑλλάδος, ... (protospatharios Krinetes daha sonra Hellas Theması'na atandı." Ayrıca bkz. Φ. Γρηγορόβιος, *Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας (Ortaçağda Atina Kentinin Tarihi)*, μεταφ. Σπ. Λάμπρος, c. I, Αθήναι, 1904, s. 227; PmbZ, no: 24199.

Abessalom adında bir oğlu vardı.¹²¹ Ailenin bir diğer üyesi Paschalios'un adı, kaynaklarda 943 yılında protospatharios ve Longobardia Themasi'nin stratēgosu olarak geçmektedir. Bu tarihte onun Romanos Lekapēnos'un emriyle kızını VII. Konstantinos'un oğlu Romanos'a istemek üzere İtalya kralı Hugues (924-947)'e elçi olarak gönderildiğini öğreniyoruz. Daha sonra, 961 yılında Basileios Peteinos'un II. Romanos'a karşı hazırladığı komploda patrikios Paschalios'un da adı geçmektedir. Komplonun başarısız olması üzerine imparator Paschalios'u sürgün etmiş, ancak sonra affetmiştir. Paschalios, 963 yılında Marianos Apambas ve Nicholas Tornikēs ile birlikte bu kez İmparator Nikēphoros Phokas (963-969)'a karşı isyan etmiştir.¹²²

Son olarak, Bizanslı tarihçi Georgios Kedrēnos, İmparator VII. Konstantinos'un Kalavria Themasi'nin stratēgosu'nu Krinetēs Chaldos olarak adlandırdığını yazmaktadır.¹²³ Kalavria Stratēgosu Krenitēs Chaldos ile Aziz Lukas'ın Yaşam Öyküsü'nde 940'lı yılların ikinci yarısında Hellas ve (daha sonra) Peloponnēssos Themasi stratēgosu olarak bahsettiği Krinetēs aynı kişi olabilir.¹²⁴

Edirne mührünün sahibi Krinetēs ailesinden şahsın taşıdığı spatharokandidatos epi tou Chrysotriklinou (σπαθαροκανδιδάτος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου) unvanı, Bizans başkentindeki Büyük Saray'da Altın Salon (chrysotriklinon) tabir edilen, kubbeli, on altı pencereci bir tören salonunda görevli şahıslara verilirdi. Bu görevliler, erken imparatorluk devrinde imparatorun özel muhafızlarıydı. IX. yüzyılda spatharios ve protospatharios gibi kullanılan bu unvanın zamanla önemi azaldı. Spatharokandidatos, mühürlerin üzerinde genellikle protospatharios unvanı ve bir göreve tekabül eden bir başka unvanla birlikte görülmektedir.

¹²¹ Theophanes Continuatus, *age.*, s. 384. Georgius Monachus, *age.*, s. 876; Symeon Magister, böyle bir isimden bahsetmez. Bkz. N. Adontz, *age.*, s. 537, not. 1.

¹²² Constantinus Porphyrogenitus, *De Ceremoniis Aulae Byzantinae*, c. I, I. Reiski, Bonn, 1829, s. 435.14-15.

¹²³ Constantinus Porphyrogenitus, *age.*, s. 668.11-14; Georgius Cedrenus, *age.*, s. 357-358.

¹²⁴ *Anonimi Vita Sancti Lucae Junioris (Bios kat'eklogēn tou 'Osioy patros hēmōn kai Θaumaturgou Louka tou Néou)*, P. Migne, *Patrologia Graeca*, c. CXI (1863), s. 465: "(Κρινίτην) ... αὐτὸς γὰρ ὁμοίως τὴν τῆς Ἑλλάδος ἀρχὴν πιστευθεὶς."; Dumbarton Oaks koleksiyonunda (X. yüzyıla tarihlenen) basilikos protospatharios ve Peloponnēssos stratēgosu Krinetēs'e ait bir kurşun mühür bulunmaktadır. McGeer, Nesbitt ve Oikonomides, bu mührün sahibiyle 920li yıllarda Hellas ve Peloponnēssos stratēgosu olan Arotas Krinetēs ya da 940lı yıllarda Hellas ve Peloponnēssos stratēgosu olan Krinetēs'i özdeşleştirmenin imkânsız olmadığını (görev yaptıkları tarihler arasındaki zamansal aralık epey fazla olsa da) ileri sürdüler. Bkz. E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. II, no: 22.29 ve s. 72; *PmbZ* no: 24194.

Edirne mühründe sadece aile ismini ve unvanını kullanan şahıs, İmparator VII. Konstantinos'un (II.) Romanos (959-963)'a idare hakkında tavsiyelerde bulunmak üzere kaleme aldığı De Administrando Imperio adlı eserde tercümanı olarak anılmaktadır. İmparator, Krinetēs'i özellikle Ermeni prensleri ile ilgili meselelerde aktif göreve gönderdiğini kaydetmektedir. İmparator, Krinetēs'in başkentteki Büyük Saray'da tören salonunda (Chrysotriklinos) görevli şahıslara verilen protospatharios unvanına sahip olduğunu aktarmaktadır.¹²⁵

Bu bilgiler ve Edirne mührünün arka yüzündeki protospatharios unvanı, sahibinin imparatorun tercümanı olan, ancak adını bilmediğimiz, Krinetēs ailesinden bir şahsa ait olma ihtimalini güçlendirmektedir. İmparatorun tercümanı ve saraydaki Chrysotriklinos'da görevli Krinetēs'e ait bir mührün Edirne civarında bulunması ise, İmparator Konstantinos'un başkent dışındaki meseleleri çözümüleme misyonunu verecek kadar yeteneğine güvendiği anlaşılan adamını Makedonia Theması ya da Balkanlardaki Bizans arazisindeki başka bir göreve gönderdiğini göstermektedir.

10) Theophylaktos anthypatos¹²⁶ patrikios¹²⁷ basilikos protospatharios Megalos Heteriarchēs (X. yüzyıl)

¹²⁵ Constantinus Porphyrogenitus, *age.*, s. 194.137-138: "... πρωτοσπαθάριον Κρινίτην καὶ ἐρμηνευτὴν ὁ βασιλεὺς ἐξάπεστειλεν, ὃς καὶ εἰσήγαγεν ἐν τῇ πόλει τὸν εἰρημένον Τορνίκιον,..." (imparator, protospatharios ve tercüman Krinetēs'i gönderdi, o da Tornikios'un şehrine girdi)"; s. 196.169-172: "Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπέστειλεν τὸν πρωτοσπαθάριον Κρινίτην καὶ ἐρμηνέα. [imparator protospatharios ve tercüman Krinetēs'i (elçi olarak) gönderdi.]; s. 196.177-179: "Καὶ πάλιν ἀπεστάλη ὁ εἰρημένος Κρινίτης παρὰ τοῦ βασιλέως πρὸς τὸ παραλαβεῖν τὴν χώραν τοῦ Ἀπογάνεμ, ἥτοι τὸ μέρος τοῦ πατρικίου Τορνικίου (Yine Krinetēs denilen şahıs imparator tarafından Apoganem'in (bir zamanlar patrikios Tornikios'a ait olan) ülkesini teslim almak üzere gönderildi)."

¹²⁶ Latince karşılığı prokonsül (eski konsül) olan anthypatos unvanı verilen şahıslar, Bizans Dönemi'nde artık Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki geniş yetki ve nüfuzla sahip değildi. Anthypatoslar sivil eyalet valilerine dönüştüler. Anthypatos, IX. yüzyıldan itibaren başlarda sınırlı sayıda şahsa sonraları patrikios unvanlı herkese verilen onursal bir unvana dönüştü. IX. yüzyılın protokol kitaplarında 13. sırada yer alan anthypatosların sembolü, mor mürekkeple yazılan bir el yazması idi. XII. yüzyıldan sonra ortadan kalkmıştır. Anthypatos ve hypatos (konsül) için bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 102, 287, 292-294, 325; J. Cl. Cheynet, C. Morrison ve W. Seibt, *Les Sceaux byzantins de la collection Henri Seyrig*, Paris, 1991, s. 13.

¹²⁷ Latince patricius, eski Roma devrinde aristokrat sınıfa mensup olanlara mahsus bir tabirdi. İmparator I. Konstantinos'un unvan haline getirdiği patrikios, I. Justinianos (527-565) devrinde illustres sınıfına mensup kişilere veriliyordu. VIII. - X. yüzyıllar arasında stratēgos ve eyalet valisi statüsündekilerce kullanıldı. IX. yüzyıl protokol kitaplarında on ikinci sırada anılan bir unvanı ve sembolü fildişi levhaların arasına konmuş bir el yazması idi. Patrikios sınıfının üyeleri en yüksek seviyedeki senatörlerdi. Patrikios onursal unvanına mühürlerde sıklıkla rastlanır. Bu unvana sahip kişilerin eşlerine patrikia denirdi. X.-XI. yüzyıllarda protokolda on yedinci sıraya gerileyen patrikios unvanı önem kaybetmeye devam ettiği XII. yüzyıldan itibaren

Envanter no: 2009.3A Bulunduğu yer: Bilinmiyor. El Koyma. Ölçüsü: Çap: 23 mm Kalınlık: 2 mm Ağırlık: 7.40 gr. Yayınlanmamış.

Ön yüz: Kanatları açık tavus kuşu figürü, sola bakıyor.

Dairesel yazıt: + ΚΕ ya da ΘΚΕ ΡΟΗΘΕΙΤΩCΩΔΟΝΛΩ: + Κ(ύρι)ε ya da Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ.

Foto: Nilgün Elam 2009.3Aa (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 2009.3Ab (Arka yüz)

Arka yüz: Altı satır yazıt. İnci bordür.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΩΝ|Τ]ΥΠ,ΠΑΤΡΙ|Κ,Ρ,Α,CΠΑΘ,|ΜΕΓΑΛ,Ε|ΤΑΙΡΙΑΡ,

Açılımı: Θεοφύλακτῳ ἀνθυπάτῳ πατρικίῳ βασιλικῷ (πρῶτο)σπαθαρίῳ Μεγάλῳ Ἐταιριάρχῃ

Anlamı: Tanrım ya da Theotokos, anthypatos, patrikios protospatharios Megalos Hetaireiarchēs Theophylaktos'a yardım et!

Hetaireiarchēs (ἑταιριάρχης) ya da megas hetaireiarchēs, imparatorun muhafızı birliğinin -yani hetaireia (ἑταιρία)'nın komutanı- ve imparatorluk sarayının güvenliğinden sorumlu yarı-askerî statüde bulunan bir görevli (stratarchēs) idi. İmparator için hassas görevleri yerine getirirdi. Uspenskij Taktikonu'nda IX. yüzyılın ortalarında bilinmeyen bir ordunun başında gösterilen hetaireiarches (ve megas hetaireiarchēs), IX. yüzyılın sonunda Philotheos'un Kletorologionu'nda da geçmektedir. Yazılı kaynaklar, ilk olarak imparator III. Michaēl (842-867) döneminde bir hetaireiarches'ten bahseder. Bu makam, X. yüzyılın başında geleceğin imparatoru (I.) Romanos Lekapēnos (920-944) bu makama atandığında özel bir önem kazanmıştır; Romanos'un oğlu Christophoros da bu makama atanmıştır. X. yüzyılın ikinci

tamamen ortadan kalkmış görünüyor. Bu konuda bkz. N. Oikonomides, *age.*, s. 92, 294, 295; *ODB*, c. III, s. 1600; J.Cl. Cheynet, C. Morrison ve W. Seibt, *age.*, s. 13.

yarısında asker kökenli imparatorlar, hetaireiarchēsleri arka plana itmişlerdir. Ancak XI. yüzyılda bazı hadımların bu göreve getirilmesiyle yeniden önem kazanmıştır. Hetaireiarchēs, Komnenos Hanedanı döneminde (1081-1185), yüksek bir mevki değildi. Başlarda mensupları arasında Georgios Palaiologos gibi hanedana akraba kişiler gelmiş olsa da yoğun olarak ikinci kademe soylular bu göreve getirilmişlerdir.¹²⁸ II. Andronikos (1282-1328) döneminde Mouzalon, Nestongos ve Dukas gibi bazı soylu ailelerden şahısların bu görevi üstlenmesi yeniden önem kazandığını göstermektedir. XIV. yüzyılda Pseudo-Kodinos, hetaireiarchēs'in görevinin imparatorun koruyuculuğunu yapmaktan ziyade, yabancıları kontrol etmek olduğunu aktarmaktadır. XIV. yüzyıldan sonra heteriarchēslerin genellikle hep saraydan uzak görevlere getirilmesi hetairiarchia makamının bir kez daha gözden düştüğünün göstergesidir.¹²⁹

X. yüzyılda özel bir önemi olan Megas Heteriarchēs makam unvanına sahip Theophylaktos'a ait mührün Edirne civarında bulunması, imparatorun ve sarayının güvenliğinden sorumlu bu şahsın ya Makedonia Theması'nda şahsen bulunan efendisinin yanında olduğunu ya da bu bölgede bir yetkiliyle irtibat halinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

11) İmparator IV. Romanos Diogenēs, imparatoriçe Eudokia (Makrembolitissa), VII. Michaël (Dukas), Konstantinos (Dukas) ve Andonikos (Dukas) (1068-1071)

Envanter no: 2009.6A Bulunduğu yer: - El Koyma. Ölçüsü: Çap: 34 mm. Kalınlık: 3 mm. Ağırlık: 38.80 gr. Yayınlanmamış. Paralelleri: G. Zacos ve A. Veglery, age., no: 93 (ayrıntılı bibliyografya ile birlikte); W. Seibt, 1978, no: 24; J. Cl. Cheynet, C. Morrisson ve W. Seibt, Les sceaux byzantins de la collection Henri Seyrig, Paris, 1991, no: 71-7b; V. Bulgurlu, age., no: 24a.

Ön yüz: Üç figür, ayakta, cepheden. Haleli İsa figürü (ortada). Oval formda bir suppadaneum¹³⁰ üzerinde duruyor. Solda IV. Romanos'a, sağda Eudokia'ya taç giydiriyor. Romanos, haçlı ve pendilialı¹³¹ bir taç, divitision¹³²

¹²⁸ Bkz. O. Lampsidis, "Beitrag zur Biographie des Georgios Palaiologos des Megas Hetäriarches," *Byzantion*, c. XL (1970-71), s. 403-406.

¹²⁹ Pseuo-Codinus, age., s. 16, 17, 24, 30, 35, 79, 165; Ayrıca bkz. P. Karlin Hayter, "L'Heteriarque", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, c. XXIII (1974), s. 101-143; A. Hohlweg, "Beiträge zur Verwaltungsgeschichte des Oströmischen Reiches unter den Komnenen," *Revue des études Byzantines*, c. XXVII (1969), s. 59 vd.; *ODB*, c. I, s. 925.

¹³⁰ Suppadaneum: Tabureye benzer kürsü. Bazı mühürlerde ayakta tasvir edilen İsa, Meryem, imparator ve imparatoriçe figürleri suppadaneum üzerinde tasvir edilir. Suppadaneum için bkz. C. Chazell, *Reading Medieval Images*, ed. T. Thomas – E. Sears, Michigan, 2005, s. 27.

¹³¹ Pendilia, imparator ve imparatoriçelerin giydikleri taçların kenarından sarkan mücevherlerdi. Bkz. *ODB*, c. III, s. 1623.

¹³² Divitision, ipekli kumaştan yapılmış uzun gömlek. İmparatorlar, tören kıyafetlerinin bir parçası olan "loros"un altına bu gömleği giyerlerdi. Saraydaki aristokratlara da "divitision"

ve loros¹³³ giyiyor. Eudokia pendilialı, üzerinde üçgen biçiminde üç çıkıntısı olan bir taç, divitision ve sakkos¹³⁴ giyiyor. Romanos ve Eudokia sol ellerinde haçlı küre tutuyorlar. Sağ elleriyle İsa'yı işaret ediyorlar. İnci bordür. İsa'nın başının sol tarafında IC, sağında XC. Dairesel yazıt. Soldaki kısmı silinmiş. Daha iyi korunmuş benzerlerinde görüldüğü üzere [+ ΡΩΜΑΝΟC (καί)] ΕΥΔΟΚΙΑ [ΒΑΣΙΛΕΙC ΡΩΜΑΙΩΝ: Romalı(ların) imparatorları] ibaresi olmalı. Ancak bu mühürde ön yüz deforme olmuş ve silinmiş.

Foto: Nilgün Elam 2009.6Aa (Ön yüz) Foto: Nilgün Elam 2009.6Ab (Arka yüz)

Arka yüz: Üç figür ayakta, cepheden, her biri oval bir suppadaneum üzerinde duruyor. Ortada VII. Michaël, kardeşlerinden daha büyük tasvir edilmiş, solunda Konstantinos ve sağında Andronikos. Üçü de imparatorlara has tören kıyafetleri giymiş, pendilia'lı ve haçlı taç giyiyorlar. VII. Michaël,

giyme hakkı tanınmıştı. Daha sonra yine bir çeşit uzun gömlek olan khiton, "divitision"un yerine giymeye başlandı. Bkz. *ODB*, c. I, s. 639.

¹³³ Loros (Λόρος), beş metre eninde uzun boyun atkısı. Vücudun üst kısmına çapraz yerleştirilen ve bir ucu önden düz olarak aşağı sarkıtılıp diğer ucu sağ omzun arkasından alınıp göğüs üzerinden sol kola sarılıp aşağı sarkıtılarak giyilirdi. Sadece imparator ve imparatoriçeler loros giyerlerdi. Bkz. *ODB*, c. II, s. 1251.

¹³⁴ Sakkos (σάκκος), kolları geniş, dizlere kadar uzanan ve başın geçmesi için T şeklinde kesilmiş işlemeli gömlektir. Yunancadaki ilk anlamı çuval kumaşdır. Geç Roma imparatorluk çağında fani şeylerden nefsinin çekerek kanaat içinde yaşamanın ve tövbenin sembolü olarak kullanılıyordu. Daha sonraları dizlere kadar uzanan gömleğe sakkos denilmeye başlandı. Geç Bizans devrine kadar (XIII. yüzyıl) sakkos giymek sadece imparator ve patriklerin hakkı idi. Bu tarihten itibaren sırasıyla önce metropolitler daha sonra da piskoposlar sakkos giyebilmeye başladı. Bkz. *ODB*, vol. III, 1830.

sağ elinde labarum,¹³⁵ sol elinde akakia¹³⁶ tutuyor. Konstantinos ve Andronikos sol ellerinde akakia, sağ ellerinde üç yapraklı yoncalı (trifolium) globus (küre) tutuyorlar. İnci bordür. Dairesel olarak yazılmış (soldan sağa) çevre yazıtı, silinmiş. ΚΩΝ – ΜΧ – ΑΝΔ: Κων(σταντίνοϛ) – Μ(ι)χ(αήλ) – Ανδ(ρόνικοϛ): Konstantinos – Michaël – Andronikos

Mührün üzerine altı figürün sığdırılması ilginçtir ve elbette ki aşağıda açıklandığı üzere belli bir siyasi amaca hizmet etmektedir. Bilinen koleksiyonlarda pek çok paraleli (Dumbarton Oaks koleksiyonunda on iki, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde üç, Paris'teki Seyrig özel koleksiyonunda iki, Viyana'da bir adet, bir müzayede evinde iki adet¹³⁷ ve Tokat Müzesi'nde bir adet¹³⁸) mevcuttur. IV. Romanos'un mühürlerinde İsa figürlü taç giyme sahnesini tercih ederken imparator II. Romanos ve imparatoriçe Eudokia'nın fildişi levha üzerine yapılmış şatafatlı taç giyme sahnesinden esinlenmiş olabileceği tahmin ediliyor.¹³⁹ Mühürdeki tasvir tarzı IV. Romanos Diogenēs'in sikkelerinde de göze çarpmaktadır.¹⁴⁰ Portreler, imparatorun mevkiini vurgulamak üzere kasıtlı olarak hareketsiz ve stilize bir şekilde tasvir edilmiştir.

IV. Romanos, selefi X. Konstantinos Dukas (1059-1067)'in ani ölümü üzerine dul imparatoriçe Eudokia Makrembolitissa ile evlenmek suretiyle tahta geçmiştir. Naibe imparatoriçenin ordudaki parlak generallerden biri olan

¹³⁵ Hristiyan ordularında taşınan, üzerinde haç motifi ile İsa'nın isminin Yunanca baş harfleri olan Chi (okunuşu Hi) – Rho'nun birleşimi olan Christogram (Ϟ) 'in bulunduğu sancak. İmparator I. Konstantinos (306-337)'un danışmanı ve yaşam öyküsünün (*Vita Constantini*) yazarı Caesarea Maritima piskoposu Eusebius'a göre ilk kez 312 yılında rakibi Maxentius'a karşı Roma'nın dışındaki Milvian köprüsü üzerinde savaşıyan I. Konstantinos'un ordusunda kullanılmıştır. Bkz. Eusebius Caesariensis, *Vita Constantini*, *Patrologia Graeca*, c. XX, S. 2, ed. P. Migne, Paris, 1857, 447; *ODB*, c. II, s. 1991 ve 1167. Labarum, Konstantinos'un son rakibi Licinius'a karşı kazandığı zaferden sonra bastırıldığı sikkelerde de görülmektedir (324). İmparator I. Konstantinos sikkeleri için bkz. D. Woods, "Constantine I and a New Christian Golden Age: A Secretly Christian Reverse Type Identified?" *Greek, Roman and Byzantine Studies*, c. LVIII (2018), s. 366–388, özellikle s. 371, 378-379.

¹³⁶ Resmî törenlerde imparatorların her iki ellerinde taşıdıkları içine toz konulan mor ipekli kumaştan yapılan silindirik biçimli kese. Akakia, imparatorlar sembolik olarak halka bir fani olduklarının farkında olduklarını ve gönüllülüklerini göstermek için kullanırlardı. Bkz. *ODB*, c. II, s. 42.

¹³⁷ NumisBids, Leu Numismatik AG Web Auction 8, Lot 1748 ve Nomos AG Obolos Lot 721): <https://www.coinarchives.com/a/results.php?results=100&search=Romanus+IV>

¹³⁸ Tokat Müzesi koleksiyonunda bulunan Bizans kurşun mühürleri tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

¹³⁹ Bkz. A. Grabar, *Empereur dans l'art byzantin*, Paris, 1936, Levha XXV, no: 2.

¹⁴⁰ D. R. Sear, *Byzantine Coins and their Values*, London, 1987, no: 1861; V. Bulgurlu, *age.*, s. 53.

Romanos Diogenēs ile yaptığı sözleşme uyarınca, Romanos, Eudokia'nın henüz küçük yaştaki oğulları reşit yaşa gelinceye kadar ortak imparator ilan edilmiştir (1068). 1071 yılında Romanos'un Malazgirt savaşında yenilerek esir düşmesi üzerine, onun tahta çıkmasından hoşnut olmayan İoannēs Dukas (müteveffa İmparator X. Konstantinos'un kardeşi) ve (genç imparatorun hocası) Michaēl Pellos, bu durumu fırsat bilerek onun tahttan indirildiğini ve yeğeni VII. Michaēl Dukas'ın yegâne imparator olduğunu ilan etmişlerdir. Bu arada İmparatoriçe Eudokia, genç imparatoru ikna eden İoannēs Dukas ve Michaēl Psellos'un marifetiyle zorla manastıra gönderilmiştir. Tahtı yeniden ele geçirmek için Andronikos Dukas'ın komutasındaki birliklere karşı defalarca savaşan Romanos, başarılı olamadı. En sonunda koşullu olarak yenilgiyi kabul ederek tahttan feragat etmiştir. Hayatına dokunulmaması ve Marmara Denizi'ndeki Prens Adaları'ndan Protē (Kınalıada)'de kendi inşa ettirdiği manastıra çekilmesine izin verilmesi koşulu kabul edilmiştir. Ancak herhalde İoannēs'in entrikası sonucunda verilen sözlere sadık kalınmadı. Romanos Diogenēs'in katır sırtında geçen ve çok meşakkatli olması için özel bir çaba sarf edildiği anlaşılan başkente dönüş yolculuğu sırasında konakladığı Kotyaeion (Kütahya)'a gönderilen tecrübesiz cellatların eliyle gözlerine mil çekilmiştir. Sâbık imparator, başkente ulaştığında mikrop kapan yaraları ve Malazgirt savaşı sırasında imparatorun ordugâhında bulunan tarihçi Michaēl Attaleiatēs'in canlı anlatımından anlaşıldığına göre herhalde kötü yaşam koşulları nedeniyle gönderildiği manastırda hayata gözlerini yummuştur.¹⁴¹

İmparator IV. Romanos Diogenēs mührünün Edirne civarında ele geçtiğini kabul edersek; bunun anlamı, tahtı müşterek imparatorlarla paylaşan Romanos'un Makedonia Theması'nda görevli herhangi bir görevliye gönderdiği bir emirnameye eşlik etmiş olmasıdır.

12) Leon (Pantherios) Komnenodukas (XII. yüzyıl)

Envanter no: 2009.7A Bulunduğu yer: Edirne? El Koyma Ölçüsü: Çap: 42 mm. Kalınlık: 2 mm. Ağırlık: 31.70 gr. Yayınlanmamış. Benzerleri: CNG MBS 103 Virtual Catalog 1 August 2016; Ivan Tsankov özel koleksiyonu (Asenovgrad). Yayın: İ. Jordanov, age., c. II, no: 352.

Ön yüz: Beş satır yazıt. İnci bordür.

+ |CΦΡΑΓΙC|ΛΕΟΝΤΟC|ΠΟΡΦΥΡΑC|ΔΙCΕΓΓΟ|ΝΟV

Açılımı: σφραγίς Λέοντος πορφύρας δυσεγγόνου

¹⁴¹ G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara, 1991, s. 318-322; Bizans Tarihini konu alan eserlerde pek değinilmeyen bir konu olan IV. Romanos Diogenēs'in kör edilmesi meselesiyle ilgili olarak bkz. N. Elam, Kütahya Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans İmparator Mühürleri, *Kütahya Müzesi 2014 Yıllığı 50. Yıldönümü*, Ankara, 2015, s. 227-235.

EDİRNE MÜZESİ'NDEKİ BİZANS KURŞUN MÜHÜRLERİ

Foto: Nilgün Elam 2009.7Aa (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 2009.7Ab (Arka yüz)

Arka yüz: Dört satır yazıt. ~.~. İnci bordür.

ΚΟΜΝΗΝΟ|ΔΟΝΚΑΘΗ|ΡΙΩΝΜΘ|ΜΕΝΟΝ

Açılımı: Κομνηνοδούκα θηριωνημουμένου

Anlamı: Porphy¹⁴² giymiş, imparator soyundan gelen bir hanımın torunu (olan), (Pantherios) Leon'un mührü

Ivan Jordanov, 2006 yılında Bulgaristan'ın Haskovo bölgesinde ele geçen bir başka Komnenodukas mührünü yayınladı. Bu mühürde sahibinin ismi eksik olmakla birlikte θηριωνημουμένου ibaresi bulunmaktadır. Bu şahıs, Dukas ailesinin bir üyesiyle evli olan Komnenos hanedanından bir prensesin (porphyrogennētē) oğlu değilse bile torunu olan (her iki hanedanın soyundan gelen) ve sebastos (σεβαστός)¹⁴³ yüksek onur unvanını taşıyan bir şahıs idi. Bu iki hanedan arasında çok sayıda evlilik olması nedeniyle kimliğini belirlemek zor görünüyor. Mühürdeki θηριωνημουμενοῦ (canavara benzeyen) ibaresi sıklıkla Leon Komnenodoukas ile ilişkilendirilmektedir. Jordanov, bu şahsın Pantherios olabileceğini öne süren W. Seibt'in görüşünü reddediyor. Bu adın, "Leon" veya "Pantherios" olarak yorumlanabilen "θηριωνημουμένου" (canavar gibi) teriminden türetilmiş olması gerektiğini

¹⁴² Porphy (Eng. Purple, Tr. Purpur), imparatorlara has erguvan renkli elbise idi. Sadece imparator ve ailesinin mensupları bu renk elbise giyebilirlerdi. Bkz. *ODB*, c. III, s. 1759-1760.

¹⁴³ Sebastos (σεβαστός), (Lat. augustus), Yunanca saygıdeğer, saygın anlamlarına gelmektedir. Erken Bizans Dönemi'nde sadece imparatorlara has bir unvandı. Tahta çıkmadan önce (I.) Aleksios Komnenos ile ağabeyi İsaakios da sebastos unvanıyla onurlandırılmıştı. Unvan, Komnenos hanedanı üyelerine, hanedana yakın aristokratlara ve zaman zaman da yabancı prenslere verilmiştir. I. Aleksios tahta çıktığında ağabeyi için sebastokrator unvanını yarattı. XII. yüzyıla gelindiğinde sebastos unvanını taşıyan kişilerin sayıca artması yüzünden değer kaybetti. Bu yüzden panhypersebastos ve protosebastos gibi unvanlar da ihdas edildi. Bkz. Anna Komnena, *age.*, s. 148.5; *ODB*, c. III, s. 1862-1863.

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,
Cilt: 9 Sayı: 18, Temmuz 2019, s. 1-52

ileri sürüyor.¹⁴⁴ Hem Leon ismini hem Komnenodukas aile adını ve hem de “θηριωνουμουμενοῦ” ibaresini taşıyan Edirne mührü Jordanov’un görüşünü doğrular niteliktedir.

Leon (Pantherios) Komnenodukas, büyük ihtimalle Ivan Jordanov’un yayınladığı ve Bulgaristan’ın Haskovo bölgesinde ele geçen mührün sahibiyle aynı kişidir. Leon’un mührünün Edirne civarında bulunduğunu kabul edersek, onun birbirine çok da uzak olmayan (yaklaşık 105 km mesafedeki) iki kenti içine alan Thrakia bölgesinde yaşamını sürdürdüğünü ya da bu bölgede bir şahısla özel bir irtibat içinde olduğunu gösterebilir. Mührün üzerinde bir makam unvanının bulunmaması, Leon’un (aile ismini taşımasını yeterli gördüğü) söz konusu mührü kendisini zaten tanıyan bir şahısla ya da bir akrabasıyla yaptığı yazışmada kullandığını gösterebilir.

13) Symvatikēs basilikos protospatharios ve Makedonia (Themasi)’nın stratēgosu (X./XI. yüzyıl)

Envanter no: 3034 Bulunduğu yer: - Zor alım (05.10.2000) Ölçüsü: Çap: 21 mm. Kalınlık: 3 mm. Ağırlık: 7.50 gr. Yayınlanmamış. Benzeri: BZS.1955.1.4507. Yayın: E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and at the Fogg Museum of Art, c. I: Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington, 1991, no: 43.34.

Ön yüz: Theotokos büstü, haleli, chiton ve maphorion giyiyor; göğsünde İsa madalyonu tutuyor. Dairesel yazıt. + ΘΚΕΡΟΗΘΕΙΤΩΔΔ[ΛΩ]

Açılımı: Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ

Foto: Nilgün Elam 3034a (Ön yüz)

Foto: Nilgün Elam 3034b (Arka yüz)

¹⁴⁴ I. Jordanov, *age.*, c. II, no. 352.

Arka yüz: Beş satır yazıt. Çizgi bordür.

+ CVMR|ATKH,R,A,C|ΠΑΘΑΡ,ΚΑΙΣΤΡ[ΑΤ,]ΓΩ|ΜΑ[Κ]ΕΔΟ[Ν]||ΙΑC]

Açılımı: + Συμβατική βα(συλικῶ) (πρωτο)σπαθ(αρίω) και στρατηγῶ Μακεδονίας

Theotokos, basilikos protospatharios patrikios ve Makedonia stratēgos'u Symvatikēs'e yardım et!

.....

Görev yeri Adrianopolis olan Symvatikēs'in Symvatikis ve Symvatikios olarak anıldığı günümüze kadar ulaşmış iki mührü daha mevcuttur. Dumbarton Oaks koleksiyonunda bulunan ve kariyerinin farklı safhalarında kullandığı bu mühürlere ilkinin ön yüzünde Edirne mühründeki gibi haleli, chiton ve maphorion giyen ve göğsünde İsa madalyonu tutan Theotokos büstü, dairesel yazıt izleri [+ ΘΚΕΡΟΗΘΕΙΤΩCΩΔC: Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ] ve sigla [M̄-Θ̄. (M(ήτηρ) Θ(εοῦ))] görülmektedir. Arka yüzdeki beş satırlık yazıtta Συμβατική (sic.) βασιλικῶ πρωτοσπαθαρίω και στρατηγῶ (sic.) τῆς Θράκης ibaresi vardır.¹⁴⁵ Bu mührde stratēgos'un adının Edirne mühründeki gibi Συμβατικής olarak değil de Συμβατική şeklinde yazıldığına dikkat edelim. Başka bir deyişle mührün sahibinin adı Yunanca gramer kurallarına göre “-ης” bitimli eril isimlerde olması gerektiği gibi son hecedeki “η (ēta)” ile değil de yanlılıkla “ι (iota)” harfi ile yazılmıştır.

Symvatikēs'in yine Dumbarton Oaks koleksiyonunda bulunan ve Makedonia Themasi stratēgosu iken kullandığı, fakat Edirne mühründen farklı bir bullotereion (kalıp) kullanılarak üretilmiş ikinci bir tip mührü daha mevcuttur. Ön yüzünde sola doğru yürüyen kanatlı aslan figürü ve çift sıra inci bordür arasında daha iri taneli inci bordür göze çarpmaktadır. Arka yüzdeki beş satırlık yazıtta ise “Συμβατικῶ βασιλικῶ πρωτοσπαθαρίω και στρατηγῶ (sic.) Μακεδονίας” ibaresi yer almaktadır.¹⁴⁶ Bu mührde de stratēgosun adının Symvatikios olarak yazıldığını görüyoruz.

Sahiplerinin isimleri ne şekilde yazılmış olursa olsun Dumbarton Oaks koleksiyonundaki mühürlere Edirne mührünün sahibinin tek ve aynı şahıs olduğunu düşünüyorum. Bizans dönemindeki ismiyle Adrianopolis'in Makedonia Themasi'nin başkenti ve themanın idarecisi Symvatikēs ya da Symvatikios'un görev yeri olması dolayısıyla söz konusu mührün Edirne civarında bulunmuş olduğunu düşünmek mantıklı görünmektedir. Bu mühr,

¹⁴⁵ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. I, no: 43.34.

¹⁴⁶ E. McGeer, J. Nesbitt ve N. Oikonomides, *age.*, c. I, no: 71.35.

ait olduğu XI. yüzyılda Adrianopolis'te hala bir strategosun varlığını belgelemesi bakımından önem arz etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada incelenen on üç Bizans kurşun mührünün (müzenin envanter defterlerinde buldukları bölge ile ilgili kayıtlarda hepsi için bir kayıt tutulmuş olmasa da) de Edirne civarında ele geçtiğini varsayıyorum. Konstantinopolis patriği III. Germanos'a ait mühür, kentin Uzunköprü ilçesine bağlı Harsala kalesi harabelerinde bulunması anlamlıdır. Patrik olmadan önce Adrianopolis (Edirne) metropoliti olan Germanos'un terfi ettirilmesinden sonra da Makedonia Theması ile bağlantısını sürdürdüğünü göstermektedir. Tüm resmî unvanlarının bulunduğu mührünü kullanması, Adrianopolis ya da civarındaki bir dostu, tanıdığı ya da akrabasıyla yaptığı özel bir yazışma ihtimalini zayıflatmaktadır. Tersine, Adrianopolis'teki bir görevliye resmî bir belge gönderdiğini göstermektedir. İkinci mühür, Bizans imparatorluğunun Batı (Δύσεως) ordularının komutanı Nikēphoros Vatatzēs'e aittir. Edirne'ye bağlı Keşan (Bizans döneminde Rouseion) civarında bulunması, bulunduğu makam ya da görevle ilgili kontexte uymaktadır. Mührün Keşan civarında bulunması, kentin Konstantinopolis'i Thessaloniki'ye bağlayan askerî yola (Via Egnatia) uzak olmayan konumu dolayısıyla Nikēphoros'un Batı'ya sefer için bizzat civarda bulunduğunu ya da birliklerinin başına geçmek üzere başkentten ayrılmasından önce bölgedeki bir yetkiliye mührünün eşlik ettiği bir talimatname gönderdiği anlamına gelebilir. Üçüncü mühür, bir metropolitlik olan Adrianopolis'e bağlı birçok yardımcı piskoposluk merkezlerinden birinde görev yapan Theodosios adlı bir rahibe ait olmalıdır. VIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlediğimiz dördüncü mührün sahibi olan Seleukeia metropoliti Theodoros ile 787 yılında Nicaea (İzmit)'da toplanan konsiline katılan İsauria bölgesindeki Seleukeia metropoliti Theodoros'un aynı kişi olduğunu düşünüyorum. Mührün konsile katılan Theodoros'un kentte görev yaptığı tarihle örtüşmesi, bu görüşü desteklemektedir. Seleukeia ve Tarsos'un kensor, kritēs (hâkim) ve megas kouratoru Nicholas Serblias'a, Seleukeia kommerkiariosu İoannēs'e ve Seleukeia'nın stratēgosu ve anagrapheusu Leon Vlangas'a ait mühürlerin bu kente son derece uzak Adrianopolis'te bulunması Seleukeia ile Adrianopolis arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından mühimdir. Her birinin yazışmalarına bağladıkları mühürlerin üzerinde aile ismi ve tüm makam unvanlarının bulunması, görevli oldukları kentin idaresinin olağanüstü yetkilere sahip idarecilere teslim edildiğini işaret etmektedir. Aynı şekilde İsauria bölgesindeki Kotradia kentinin başpiskoposuna ait mühürde makam unvanının bulunması bu rahibin çok uzaktaki mevkidaşına gönderdiği belgenin gerçekliğini sağlama endişesinden kaynaklanmakta ve İsauria ve

Thrakia bölgelerinin ruhban üyeleri arasındaki temasları işaret etmektedir. VII. Konstantinos'un tercümanı Krinetēs'e ait olduğunu düşündüğümüz bir sonraki mühür, imparatorun sadık adamını Makedonia Theması ya da Balkanlardaki Bizans arazisinde gönderdiği bir görevle ilgili olabilir. X. yüzyılda özel bir öneme sahip olan Megas Heteriarchēs mevkiinde bulunan Theophylaktos'a ait bir sonraki mühür, imparator ile sarayın emniyetinden sorumlu bu görevlinin Makedonia Theması'nda şahsen bulunduğunu ya da bu bölgede bir yetkiliyle irtibat halinde olduğunu göstermektedir.

İmparator IV. Romanos Diogenēs mührü, Makedonia Theması'ndaki bir yetkiliye şahsa gönderilmiş olabilecek bir imparator emirnamesine eşlik etmiş olabilir. Bir sonraki mührün sahibi olan Leon (Pantherios) Komnenodukas'ın Bulgaristan'ın Haskovo bölgesinde ele geçen ve Ivan Jordanov tarafından yayınlanan mührün sahibiyle aynı kişi olduğunu düşünüyorum. Edirne civarında bulunduğunu tahmin ettiğim Leon mührü, onun birbirine komşu iki kenti içine alan bölgede yaşadığını ya da bu bölgede bir şahısla özel bir irtibat içinde bulunduğunu gösterebilir. Leon'un bir görev unvanı bulunan bir mühür kullanmayı tercih etmemesi, onu zaten tanıyan biriyle şahsi bir yazışma yapmış olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Adrianopolis'in Makedonia Theması'nın başkenti ve themanın idarecisi Symvatikēs ya da Symvatikios'un görev yeri olması, son mührümüzün Edirne civarında bulunmuş olduğunu tahmin edebilmemiz için yeterli bir nedendir.

KAYNAKÇA

- Acta Conciliorum Oecumenicorum (ACO) (Concilium Universale Constantinopolitanum Iustiniano Habitum 1949), eds. E. Schwartz vd., C. I-IV, Walter de Gruyter, Berlin - Leipzig, 1914-1940.
- Actes d'Ivion. Des origines au milieu du XIe siècle. Édition diplomatique*, vol. II, ed. J. Lefort ve N. Oikonomidès -D. Papachryssanthou vd., Peeters Publishers, Paris, 1985-1995, No: 34 (annum 1062).
- Adontz, N., "Les Taronites en Arménie et à Byzance", *Byzantion*, C. X, sayı 2, 1935, s. 531-551.
- Ahrweiler-Glykatzi, H., "Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles", *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)*, C. LXXXIV, 1960, s. 1-111.
- Ahrweiler, H., *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966.
- Alexakis, A., "Official and Unofficial Contacts between Rome and Constantinople before the Council of Lyons (1274)" *Annuaire Historiae Conciliorum (AHC)*, C. XXXIX, S. 1, 2007, s. 99-124.

- Anna Komnena, *Alexias*, C. I, ed. L. Schopen, B.G. Teubner, Bonn, 1839.
- Anonimi *Vita Sancti Lucae Junioris (Βίος κατ'ἐκλογήν τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ Θαυματουργοῦ Λούκα τοῦ Νέου)*, P. Migne, Patrologia Graeca, Garnier Freres, C. CXI (1863).
- Antoniadis-Bibicou, H., *Recherches sur les douanes à Byzance: l'« octava », le « kommerkion » et les commerciales*, Armand Colin, Paris, 1963.
- Asdracha, C., “Inscriptions de la *Thrace orientale* et de l' ile d'Imbros (XIIIe-XVe siecles)”, *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, C. XLIV-XLVI, 1989-1991, s. 239-334.
- Asdracha, C., “Les Rhodopes dans la deuxième moitié du XIIIe siècle: prosopographie”, *Revue des Etudes Byzantines*, C. XXXI, 1973, s. 275-297.
- Asdracha, C., “Les Rhodopes au XIVe siècle. Histoire administrative et prosopographie”, *Revue des Etudes Byzantines*, C. XXXIV, 1976, s. 175-209.
- Brand, Ch.M., “The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries”, *Dumbarton Oaks Papers*, C. XLIII, 1989, s. 1-25.
- Bulgurlu, V., *İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans Kurşun Mühürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.
- Bury, J. B., *The imperial administrative system in the ninth century, with a revised text of Kletorologion of Philotheos*, University of California Libraries, London, 1911.
- Charanis, P., *Studies on the Demography of the Byzantine Empire, Collected Studies*, Variorum Reprints, London, 1972.
- Chatziantoniou, E., “The kritai/praitores of Boleron, Strymon and Thessalonike”, *Βυζαντινά*, C. XXXIV, 2015-2016, s. 111-170.
- Chazell, C., *Reading Medieval Images*, ed. T. Thomas – E. Sears, University of Michigan Press, Michigan, 2005.
- Cheyne, J. Cl., “La mise en place des themes d'apres les sceaux Les stratèges”, *Studies in Byzantine Sigillography*, C. X, 2010, s. 1-14.
- Cheyne, J. Cl., “Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du XIe siècle”, *Travaux et Memoires*, C. IX, 1985, s. 181-194.
- Cheyne, J. Cl., “Sceaux byzantins des Musées d'Antioche et de Tarse”, *Travaux et mémoires*, C. XII, 1994, s. 391-478.
- Cheyne, J. Cl., *Sceaux de la collection Zacos (Bibliothèque nationale de France) se rapportant aux provinces orientales de l'Empire byzantin*, Bibliothèque nationale, Paris, 2001, no. 44.
- Cheyne, J. Cl., Morrison, C. ve Seibt, W., *Les Sceaux byzantins de la collection Henri Seyrig*, Bibliothèque Nationale, Paris, 1991.
- Cheyne, J. Cl., “Épiskeptitai et autres gestionnaires des biens publics (d'après les sceaux de l'IFEB)”, *Studies in Byzantine Sigillography*, C. VII, 2002, s. 87-117.
- Cheyne, J.Cl., ve Theodoridis, D., *Sceaux byzantins de la collection D. Theodoridis. Les sceaux patronymiques*, Peeters Publishers, Paris, 2010.

EDİRNE MÜZESİ'NDEKİ BİZANS KURŞUN MÜHÜRLERİ

- Cheyne, J. Cl., Gökyıldırım, T. ve Bulgurlu, V., *Les sceaux byzantins du Musees archaeologique d'Istanbul*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Constantine Porphyrogennitus, De Administrando Imperio (Πρός τόν υἱόν Ρωμανόν)*, C. I, ed. Gy. Moravcsik and R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 2nd ed., Washington, 1968.
- Constantini Porphyrogenniti *De Ceremoniis Aulae Byzantinae libri duo graece et latini*, C. I, ed. I. Reiske, Weber, Bonn, 1829.
- Costantino Porfirogenito De Thematibus*, ed. A. Pertusi, Studi e Testi 160, Vatican City, 1952.
- Diehl, Ch., *Histoire de l'Empire byzantine*, A. Picard, Paris, 1924.
- Dölger, F., *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, besonders des 10. und 11. Jh.*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Leipzig, 1927.
- Edictum Pseudosynodi Constantinopolitanae, in *Acta et Scripta quae de Controversis Ecclesiae Graecae et Latinae Saeculo undecimo composita extant*, ed. C. Will, Elwert Bibliopola Academica, Lipsiae-Marpurg, 1861.
- Eusebius Caesariensis, *Vita Constantini*, *Patrologia Graeca*, C. XX/2, ed. P. Migne, Garnier Fratres, Paris, 1857.
- Fassoulakis, S., *The Byzantine Family of Raoul-Ral(l)es*, Εμμανουήλ Παπαδάκη, Athens, 1973.
- Fedalto, G., *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis*, C. I-II, Messaggero, Padova, 1988.
- Feissel, D., "Magnus, Megas et les curateurs de 'maisons divines'", *Travaux et Memoirs*, C. IX, 1985, s. 465-476.
- Galavaris, G., "The Representation of the Virgin and Child on a 'Thokos' on Seals of the Constantinopolitan Patriarchs", *Δελτίον Χρηστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, C. II, S. 4, 1960-1961, s. 153-181
- Gautier, P., "L'obituaire du typikon du Pantokrator" *Revue des études byzantines (REB)*, C. XXVII, 1969, s. 235-262.
- Gautier, P., "Le synode des *Blachernes* (fin 1094). Etudes prosopographiques", *Revue des Etudes Byzantines*, XXIX, 1971, s. 213-284.
- Georgius Cedrenus, *Historiarum Compendium (Σύνομις Ἱστοριῶν)*, C. II, ed. I. Bekker, Weber, Bonn, 1839.
- Georgius Monachus, *Vitae Imperatorum Recentiorum (Βίοι τῶν Νέων Βασιλέων)*, ed. I. Bekker, Weber, Bonn, 1838.
- Γεωργίου, Σ., "Ο βέστης και πραιτώρ πάσης Θεσσαλίας Μιχαήλ. Παρατηρήσεις για τη διοίκηση της Θεσσαλονίκης στα τέλη του ΙΑ' αιώνα", *Βυζαντικά*, C. XXX, 2012, s. 195-209.
- Gkoutzioukostas, A., "Judges of the velum and judges of the hippodrome in Thessalonike (11th c.)", *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, C. XX, 2010, s. 67-84.
- Gkoutzioukostas, A., "Remarks on the *kritai* and the judicial and fiscal units of Boleron, Strymon and Thessalonike (11th century)", *Archive del'Athos*, Paris,

- 1945-2015. *Reading the Archives of Mounth Athos, Symposium dedicated to the 70th anniversary of the series*, Athens, 18-20.11.2015.
- Grabar, A., *Empereur dans l'art Byzantin: recherches sur l'art officiel de l'empire d'Orient*, College de France, Paris, 1936.
- Γρηγορίου - Ιωαννίδου, Μ., *Παρακμή και πτώση του θεματικού θεσμού. Συμβολή στην εξέλιξη διοικητικής και στρατιωτικής οργάνωσης του Βυζαντίου*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1985.
- Γρηγορόβιος, Φ., *Ιστορία της πόλεως Αθηνών κατά τους μέσους αιώνας*, μεταφ. Σπ. Λάμπρος, C. I, Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήναι, 1904.
- Grumel, V., *Traité d'études byzantines, C. I, Presses Universitaires de France, Paris, 1958.*
- Hendy, M.F., *Studies in the Byzantine Monetary Economy C. 300-1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985
- Hierocles Synecdemus et Notitia Graecae Episcopatum. Accedunt Nili Doxaoatrii Notitia Patriarchatum et Locorum Nomina Immutata*, ed. G. Parthey, A.M. Hakkert, Berlin, 1866.
- Hild, F. ve Hellenkemper, H., *Tabula Imperii Byzantini (TIB), C. V, Kilikien und Isaurien*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1990.
- Hild, F. ve Hellenkemper, H., *Tabula Imperii Byzantini (TIB), C. VIII/2, Lykien und Pamphylien*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2004.
- Hohlweg A., "Beiträge zur Verwaltungsgeschichte des Oströmischen Reiches unter den Komnenen", *Revue des études Byzantines*, C. XXVII, 1969, s. 339-340.
- Ιωάννης Skylitzēs, *Synopsis Historiarum (Σύνοψις Ἱστοριῶν)*, ed. I. Thurn, Walter de Gruyter, Berlin, 1973.
- Ιωαννίδου - Γρηγορίου, Μ., *Παρακμή και πτώση του θεματικού θεσμού. Συμβολή στην εξέλιξη διοικητικής και στρατιωτικής οργάνωσης του Βυζαντίου*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1985.
- Ιωαννῆς Skylitzēs Continuatus (*Ἡ Συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλιτσή*), E. Θ. Τσολάκης, Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Thessaloniki, 1968.
- Janin, R., *Constantinople byzantine développement urbain et répertoire topographique*, Institut Français d'Etudes Byzantines, Paris, 1964.
- Jordanov, I., *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, c. I, Agato Publishers, Sofia, 2003.
- Jordanov, I., *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, c. II, *Byzantine seals with family names*, Archeological Institute with Museum-Bulgarian Academy of Science, Sofia, 2006.
- Jordanov. I. ve Zhekova, Z., *Catalogue of medieval seals at the Regional Historical Museum of Shumen*, Historical Museum of Shumen, Shumen, 2007.

- Karlin-Hayter, P., "L'Heteriarque", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, C. XXIII, 1974, s. 101-143.
- Kletorologion des Philotheos: ed. N. Oikonomides, in: *Listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècle. Introduction, texte, traduction et commentaire*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1972.
- Konstantinos Porphyrogennitos, *De provinciis regni byzantini, liber secundus, Europa*, ed. T.L.F. Tafel, Laupp, Tübingen, 1847.
- Konstantopoulos, K. M., *Βυζαντιακά μολυβδόβουλλα τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου*, Αθήναι, 1917.
- Konstantopoulos, K., "Γρηγόριος ο πτερωτός και το εις αυτον αποδιομομένον μολυβδόβούλλον" *Αρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ και Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ*, C. IV, 1937, s. 189-191.
- Krsmanovic, B., *The Byzantine province in change (On the threshold between the 10th and the 11th century)*, Institute for Byzantine Studies / for Byzantine Research, Belgrade / Athens, 2008.
- Κυριαζόπουλος, Χρ., *Η Θράκη κατά τους 10^{ου} -12^{ου} αιώνες. Συμβολή στη μελέτη της πολιτικής, διοικητικής και εκκλησιαστικής της εξέλιξης*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Θεσσαλονίκη, 2000.
- Κυριακίδης, Σ., "Το Βολερὸν", *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, C. III, 1934, s. 289-494.
- Lampsidis, O., "Beitrag zur Biographie des Georgios Palaiologos des Megas Hetäriarches", *Byzantion*, C. XL, S. 2, 1970-1971, s. 393-407.
- Laurent, V., "La Macedoine orientale à l'epoque byzantine", *Revue d'Etudes Byzantines*, C. VI, 1948, s. 74-85.
- Laurent, V., *Le Corpus des Sceaux de L'empire Byzantin*, C. V/1, Editions du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1963.
- Laurent, V., *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin*, C. V/2, L'Église, Editions du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1965.
- Laurent, V., *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin*, C. V/3, L'Église, Editions du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1972.
- Laurent, V., *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin*, C. II, *L'administration centrale*, Editions du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1981.
- Laurent, V., "Bulletin de Sigillographie Byzantine: 1930" *Byzantion*, C. VI, S. 2, 1931, s. 771-829.
- Lemerle, P., *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine; recherches d'histoire et d'archéologie*, Ecole française d'Athènes, Paris, 1945.
- Lequien, M., *Oriens christianus in quatuor patriarchatus digestus: quo exhibentur ecclesiae, patriarchae, caeterique praesules totius Orientis*, C. I-II, Akademische Druck und Verlagsanstalt, Paris, 1740.

- Lichačev, N. P., *Istoriceskoe Znacenie, Istoriceskoe znacenie italo-greceskoj ikonopisi: Izobra zenija Bogomatera v prozvedenijah italo-greceskih ikonopiscev i ih vlijanie na kompozicii nekotoryh proslavlennyh russkih ikon*, St. Petersburg, 1911.
- McGeer, E., Nesbitt, J. ve Oikonomides, N., *Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and at the Fogg Museum of Art, c. V, The East (continued), Constantinople and Environs, Unknown Locations, Addenda, Uncertain Readings*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 2005.
- McGeer, E., Nesbitt, J. ve Oikonomides, N., *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, c. VI, Emperors, Patriarchs of Constantinople, Addenda*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 2009.
- Mordtmann, J.H., “Μολυβδόβουλλα της Δύσεως”, *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, C. XIII, *Supplement*, 1880, s. 84-85.
- Morrisson C. ve Seibt, W. “Sceaux de commerciaux byzantins du VIIe siecle trouve a sa Carthage”, *Revue Numismatique*, C. XXIV, 1982, s. 222-240.
- Nesbitt, J. ve Oikonomides, N., *Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and at the Fogg Museum of Art, c. I, Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 1991.
- Nesbitt N. ve Oikonomides, N., *Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and at the Fogg Museum of Art, c. III, West, Northwest, and Central Asia Minor and the Orient*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 1996.
- Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, ed. J. Darrouzès, Institut français d'études byzantines, Paris, 1981.
- Ohme, H., *Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste*, De Gruyter, Berlin-New York, 1990.
- Ohme, H., “Der Terminus „ΧΩΠΑ” als „provinsbezeichnung” in synodalen bishoflisten des 6.-8. Jahrhunderts” *Byzantinische Zeitschrift*, C. LXXXII, S.1-2, 1989, s. 191-201.
- Oikonomides, N., *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1972.
- Oikonomides, N., “L'évolution de l'organisation administrative de l'Empire byzantin au XIe siècle (1025-1118), *Travaux et Mémoires*, C. VI, 1976, s. 125-152.
- Παπαζώτος, Θ., “Σημειώσεις στο “Βολερὸν” του Στ. Κυριακίδη. Μερικά νέα στοιχεία”, *Θρακική Επετηρίς*, c. II 1981, s. 233-243.
- Pétridès, S., “Sceaux byzantins” *Échos d'Orient*, c. IX, S. LIX, 1906, s. 215-216.
- PmbZ: Prosopographie der Mittelbyzantinischen Zeit*, ed. Ralph-Johannes Lilie vd., Walter de Gruyter, Berlin-Boston-Massachusetts, 1998-2013.

- Pseudo-Codinus, *De Officiis Magnae Ecclesiae, Et Aulae Constantinopolitanae, De Officiis Magnae Ecclesiae, et Aulae Constantinopolitanae* (Τακτικόν περί των οφφικίων του Παλατίου Κωνσταντινουπόλεως και των οφφικίων της Μεγάλης Εκκλησίας), Typographia B. Javarina, Venetiis, 1729.
- Runciman, S., *H Βυζαντινή Θεοκρατία*, Δόμος, Αθήνα, 2005.
- Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, C. XII, ed. J. D. Mansi, A. Zatta Veneti, Florentia, 1766.
- Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, C. XIII, ed. J. D. Mansi, A. Zatta Veneti, Florentia, 1767.
- Šandrovskaja ve Seibt, *Byzantinische Bleisiegel der Staatlichen Ermitage mit Familiennamen*, 1. teil, *Sammlung Lichacev – Namen von A bis I*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Vienna, 2005.
- Schlumberger, G., *Sigillographie de l'Empire byzantin*, E. Leroux, Paris, 1884.
- Schlumberger, G., *Melanges d'archeologie byzantine*, E. Leroux, Paris, 1895.
- Seibt's review of Laurent's Corpus V, *Byzantinoslavica*, C. XXXV, 1974, s. 73-84.
- Seibt, W., *Die Skleroi. Eine prosopographisch-sigillographische Studie*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 1976.
- Seibt, W., *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, c. I, *Kaiserhof*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1978.
- Seibt, W. ve Zarnitz, L., *Das byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk. Katalog zur Austeilung, Das byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk*, Wien, 1997.
- Sevčenko, I., "Inscription Commemorating Sisinnios, 'Curator' of Tzurulon (A. D. 813)", *Byzantion*, C. XXXV 1965, s. 564-574.
- Shukurov, R., "Anataulai: a Turcic Family in Byzantine Service" *Vizantijskij Vremennik*, C. LXVI, 2007, s. 194-207.
- Shukurov, R., *Byzantine Turks 1204–1461*, Brill, Leiden, 2016.
- Soustal, P., *Tabula Imperii Byzantini (TIB)*, c. VI, *Thrakien*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1991.
- Stavrakos, Ch., *Die byzantinischen Bleisiegel der Sammlung Savvas Kophopoulos: eine Siegelsammlung auf der Insel Lesbos*, Studies in Byzantine History and Civilization, Brepol Publishers, Turnhout, 2010.
- Symeon Magister, *Annales (Χρονογραφία)*, ed. I. Bekker, Weber, Bonn, 1838.
- Theophanes Continuatus, *Chronographia*, ed. I. Bekker, Weber, Bonn, 1838.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991.
- Treadgold, W.T., *Byzantium and Its Army, 284–1081*, Stanford University Press, Stanford, 1995.
- Winkelmann, F., *Byzantinische Rang- und Ämterstruktur im 8. und 9. Jahrhundert: Faktoren und Tendenzen ihrer Entwicklung*, Akademie-Verlag, Berlin, 1985.

- Woods, D., “Constantine I and a New Christian Golden Age: A Secretly Christian Reverse Type Identified?” *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, C. LVIII, 2018, s. 366-388.
- Zacos, G. ve Veglery, A., *Byzantine Lead Seals*, C. I, J. J. Augustin, Basel, 1972.
- Zacos, G., *Byzantine Lead Seals*, c. II, Benteli, Bern, 1984.
- Zakythinos, D., «Μελέται περί της διοικητικής διαιρέσεως και της επαρχιακής διοικήσεως εν τῷ Βυζαντινῷ κράτει», *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, C.XVIII, 1948, s. 42-62.
- Zgusta, L., *Kleinasiatische Ortsnamen*, C. Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1984.
- Zuckerman, C., “Learning from the Enemy and More”, in: *Studies in “Dark Centuries”*, ed. W. Brandes vd., *Millennium*, C. II, 2005, s. 127-134.
- <https://www.coinarchives.com/a/results.php?results=100&search=Romanus+IV>
(12.07.2019 23:51)